

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

К. А. Мамонов, В. В. Гой, Р. С. В'яткін

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ОСНОВАМИ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 193 – Геодезія та землеустрій)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2025

УДК 001.891:347.77(075.8):528

Мамонов К. А. Методологія наукових досліджень з основами інтелектуальної власності : конспект лекцій для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 193 – Геодезія та землеустрій / К. А. Мамонов, В. В. Гой, Р. С. В'яткін ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2025. – 133 с.

Автори:

д-р екон. наук, проф. К. А. Мамонов,
канд. екон. наук В. В. Гой,
д-р філос. з геодезії та землеустрою Р. С. В'яткін

Рецензент

Ю. Б. Радзінська, кандидат технічних наук, доцент кафедри земельного адміністрування та геоінформаційних систем (Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова)

Рекомендовано кафедрою земельного адміністрування та геоінформаційних систем, протокол № 1 від 16.08.2024.

© К. А. Мамонов, В. В. Гой, Р. С. В'яткін, 2025

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2025

ЗМІСТ

Вступ.....	4
1 Напрями проведення наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру.....	6
2 Особливості проведення наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру.....	15
3 Інтелектуальна власність у науково-дослідній сфері.....	24
4 Методи проведення наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру.....	46
5 Моделі, що застосовуються для проведення наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру.....	60
6 Об'єкти інтелектуальної власності у сфері землеустрою та кадастру...	71
7 Система інтелектуальної власності в Україні.....	95
8 Комерціалізація інтелектуальної власності у сфері землеустрою та кадастру.....	118
Список рекомендованих джерел	129

ВСТУП

Розвиток усіх сфер суспільного життя супроводжується інтенсивним зростанням обсягу наукової та науково-технічної інформації, швидкою зміною й оновленням системи наукових знань, що вимагає від висококваліфікованого спеціаліста володіння не лише необхідними професійними знаннями, навичками й уміннями, але й методологією творчого розв'язання проблемних ситуацій, умінням креативно мислити, ухвалювати обґрунтовані рішення та моделювати різноманітні процеси.

Знання методології, теорії, техніки, методів і організації науково-дослідної діяльності допоможуть майбутнім фахівцям швидко та легко включатися у професійну діяльність, втілювати наукові знання в практичну площину, сприяють розвитку раціонального творчого мислення.

Метою вивчення дисципліни «Методологія наукових досліджень з основами інтелектуальної власності» є висвітлення теоретичних основ, питань методики, технології та організації наукової діяльності для ефективного проведення наукових досліджень, визначення особливостей формування та використання інтелектуальної власності у сфері землеустрою та кадастру; ознайомлення студентів із сучасною методологією науки, засвоєння методологічних засобів науки взагалі та їхньої фахової спрямованості, надання знань та вмінь, що створюють необхідне підґрунтя для здійснення фахової наукової роботи, її презентації науковій спільноті; потрібно також розглянути основні форми і механізми комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Предметом дисципліни є наукові дослідження у сфері землеустрою та кадастру з основами інтелектуальної власності.

Вивчення цього предмету дасть змогу студентам:

- знаходити сучасні наукові розробки для проведення наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру;

- вибирати ефективні рішення щодо проведення досліджень у сфері землеустрою та кадастру, виокремлювати чинники, будувати багаторівневу систему показників, застосовувати методи та моделі, здійснювати математичне моделювання для підвищення ефективності формування кадастрової та земельпорядної інформації;

- будувати і досліджувати процеси використання земель на регіональному рівні та на рівні функціонування територіальних громад. Розробляти моделі для прогнозування змін чинників використання земель, будувати моніторингові геоінформаційні карти, що відбивають процеси у сфері землеустрою та кадастру;

- захищати інтелектуальну власність, комерціалізувати результати науково-дослідної, винахідницької та проєктної діяльності у сфері землеустрою та кадастру.

Вивчення навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень з основами інтелектуальної власності» організовується за принципами кредитно-модульної системи, що сприяє систематичній роботі студентів над матеріалами курсу. Якість засвоєння навчального матеріалу здійснюється за рейтинговими показниками. Рейтингова система оцінювання дозволяє врахувати як поточну підготовку студента до аудиторних занять, так і визначити рівень засвоєння навчального матеріалу окремого модуля. Підсумковий семестровий контроль – письмовий диференційований залік.

1 НАПРЯМИ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ТА КАДАСТРУ

1.1 Предмет і завдання дисципліни, напрями проведення наукових досліджень

Питання організації наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру набувають дедалі більшого значення у зв'язку з необхідністю вирішення складних просторових, правових, екологічних та економічних завдань. Дисципліна передбачає вивчення методологічних основ, методів та засобів наукової діяльності, а також особливостей формування й правового захисту інтелектуальної власності в межах фахової галузі.

Для досягнення поставленої мети вирішуються такі *завдання*:

- характеристика напрямів проведення наукових досліджень;
- визначення актуальності наукового дослідження, узагальнення та систематизація теоретико-методичних підходів у сфері землеустрою та кадастру;
- формулювання елементів наукової новизни та результатів дослідження;
- формування інформаційно-аналітичного та просторового забезпечення для проведення наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру;
- напрями виокремлення чинників та побудова багаторівневої системи показників для здійснення досліджень у сфері землеустрою та кадастру;
- характеристика інтелектуальної власності у науково-дослідній сфері;
- визначення загальнонаукових методів наукових досліджень;
- характеристика спеціальних методів наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру. Геопросторовий аналіз як інструментарій проведення наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру;
- математичне моделювання чинників, що впливають на землеустрій та кадастр;

- визначення напрямів та особливостей побудови геоінформаційних моніторингових карт чинників, що впливають на землеустрій та кадастр на регіональному рівні й на рівні функціонування територіальних громад;

- характеристика об'єктів інтелектуальної власності у сфері землеустрою та кадастру. Патентні дослідження та їхня роль у розвитку науково-технічного прогресу;

- характеристика системи інтелектуальної власності в Україні. Особливості захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні;

- сутнісні ознаки недобросовісної конкуренції. Юридична відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності;

- оцінка прав та судова експертиза у сфері інтелектуальної власності; комерціалізації інтелектуальної власності у сфері землеустрою та кадастру. Договори у сфері інтелектуальної власності.

Напрямами проведення наукових досліджень є:

- визначення актуальності наукових досліджень;
- встановлення зв'язку роботи з науковими програмами, планами, темами;
- обґрунтування мети та завдання дослідження;
- визначення об'єкта та предмета дослідження;
- характеристика та застосування методів дослідження;
- узагальнення теоретико-методичних положень та формування відповідних наукових підходів щодо теми дослідження;
- формування інформаційно-аналітичного забезпечення дослідження;
- характеристика інструментарію для проведення дослідження;
- розробка та застосування методу оцінки, зокрема, рівня використання земель регіонів;
- застосування математичних методів і моделей для дослідження рівня використання земель;
- використання геоінформаційного аналізу для отримання результатів дослідження;

- розробка науково обґрунтованих рекомендацій, зокрема щодо підвищення ефективності використання земель регіонів;
- обґрунтування результатів дослідження;
- формулювання наукової новизни одержаних результатів;
- визначення практичного значення встановлених результатів.

Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначено, що суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності є наукові працівники, науково-педагогічні працівники, аспіранти, ад'юнкти і докторанти, інші вчені, наукові установи, університети, академії, інститути, музеї, інші юридичні особи незалежно від форми власності, що мають відповідні наукові підрозділи, та громадські наукові організації [1].

Основними формами підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації є аспірантура, ад'юнктура та докторантура. Підготовка науково-педагогічних і наукових кадрів здійснюється відповідно до вимог Закону України «Про вищу освіту». Наукові установи можуть здійснювати підготовку докторів філософії за власною освітньо-науковою програмою згідно з отриманою ліцензією на відповідну освітню діяльність або за освітньо-науковою програмою, окремі елементи якої забезпечуються іншими науковими установами та/або закладами вищої освіти, та докторів наук за науковими програмами відповідно до Закону України «Про вищу освіту». Наукові установи Національної академії наук України та національних галузевих академій наук можуть здійснювати підготовку магістрів за освітньо-науковими програмами відповідно до Закону України «Про вищу освіту». Освітньо-наукові програми підготовки науковими установами докторів філософії підлягають акредитації Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. З метою підвищення кваліфікації лікарів-спеціалістів, які пройшли підготовку в інтернатурі та/або резидентурі за відповідною лікарською спеціальністю, у наукових установах може проводитися клінічна ординатура. Національна академія наук України та національні галузеві академії наук можуть бути засновниками закладів вищої освіти [1].

Наукові працівники підвищують свою кваліфікацію та проходять стажування в Україні і за кордоном. Наукова установа забезпечує науковому працівникові підвищення кваліфікації не рідше ніж один раз на п'ять років із збереженням середньої заробітної плати. Результати підвищення кваліфікації враховуються під час атестації наукових працівників. Вчені мають право на здобуття відповідно до законодавства наукових ступенів доктора філософії і доктора наук та присвоєння вчених звань старшого дослідника, доцента і професора. Присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань є державним визнанням рівня кваліфікації вченого. Присудження наукового ступеня доктора філософії, присвоєння вчених звань здійснюється відповідно до Закону України «Про вищу освіту». Присудження наукового ступеня доктора наук здійснюється відповідно до Закону України «Про вищу освіту». Перелік осіб, яким присуджено наукові ступені та присвоєно вчені звання, розміщується у відкритому доступі в мережі «Інтернет» відповідно до законодавства. Дисертації (або наукові доповіді – у разі захисту наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії або сукупності статей у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях) осіб, які здобувають ступінь доктора наук, а також інші, передбачені законодавством відомості, оприлюднюються на офіційних вебсайтах відповідних наукових установ або закладів вищої освіти згідно із законодавством. Наявність відповідного наукового ступеня або вченого звання може бути кваліфікаційною вимогою для зайняття науковим працівником відповідної посади. Доктор наук – це науковий ступінь, що здобувається особою на основі ступеня доктора філософії (кандидата наук) за науковою спеціальністю та передбачає набуття найвищих компетентностей у галузі розроблення і впровадження методології дослідницької роботи, проведення оригінальних досліджень, отримання наукових результатів, що забезпечують розв'язання важливої теоретичної або прикладної проблеми, мають загальнонаціональне або світове значення та опубліковані у наукових виданнях. Документами про науковий ступінь є дипломи доктора філософії, кандидата наук, доктора наук. У дипломах

кандидата наук, доктора наук зазначається інформація про здобутий особою науковий ступінь, галузь науки, спеціальність, назву наукової установи чи закладу вищої освіти, у спеціалізованій вченій раді яких захищено дисертацію. Вимоги до диплома доктора філософії визначаються Законом України «Про вищу освіту». Присудження наукового ступеня доктора наук здійснюється утвореною відповідно до законодавства спеціалізованою вченою радою на підставі публічного захисту дисертації (або наукової доповіді – у разі захисту наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії або сукупності статей у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях), вимоги до якої затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері наукової і науково-технічної діяльності [1].

Наукові установи, заклади вищої освіти забезпечують трансляцію захисту дисертацій здобувачів наукового ступеня доктора наук у режимі реального часу на своїх офіційних вебсайтах. До захисту наукового ступеня доктора наук допускаються дисертації у вигляді підготовленого рукопису або наукові доповіді у разі захисту наукових досягнень, опублікованих у вигляді монографії або сукупності статей, виконані здобувачем наукового ступеня самостійно. Встановлення відповідно до законодавства в поданих до захисту дисертації або наукових публікаціях фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації є підставою для відмови у присудженні наукового ступеня доктора наук.

Якщо у захищеній докторській дисертації або публікаціях, які подавалися до захисту, встановлено відповідно до законодавства факти академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації, науковий консультант позбавляється права участі у підготовці та/або атестації здобувачів ступеня доктора філософії та консультуванні та/або атестації здобувачів ступеня доктора наук строком на два роки, голова спеціалізованої вченої ради, у якій відбувся захист цієї дисертації, та опоненти, які надали позитивні висновки на неї, позбавляються права участі в атестації кадрів вищої кваліфікації строком на два роки, а

наукова установа чи заклад вищої освіти позбавляється права утворювати спеціалізовану вчену раду за відповідною науковою спеціальністю строком на один рік. Скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня кандидата наук, доктора наук у разі встановлення відповідно до законодавства фактів академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти здійснюється у порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, та може бути оскаржено відповідно до законодавства [1].

Варто зазначити, що у сфері землеустрою та кадастру на кафедрі земельного адміністрування та геоінформаційних систем реалізуються напрями наукових досліджень, які пов'язані із:

- забезпеченням сталого розвитку земельного адміністрування;
- формуванням напрямів та виокремлення особливостей територіального розвитку використання земель;
- розробкою та реалізацією інтелектуальних геопросторових систем.

1.2 Визначення актуальності наукового дослідження, узагальнення та систематизація теоретико-методичних підходів у сфері землеустрою та кадастру

Актуальність наукового дослідження у сфері землеустрою та кадастру полягає у тому, що трансформаційні процеси, які відбуваються у сфері використання земель, формування та розвитку міського та регіонального середовища, пов'язані із наслідками агресії РФ, негативним впливом зовнішніх чинників і внутрішніх диспропорцій, реформуванням системи управління земельними відносинами на регіональному рівні, зростанням значення екологічних чинників, потребують змін та переосмислення підходів до розробки й застосування просторового забезпечення, зокрема, моніторингу використання земель [2]. Крім того, особливого значення має удосконалення системи землеустрою та забезпечення переходу до сучасної системи земельного

адміністрування. Ця система поєднує функції формування, володіння, використання та розвитку земельних відносин. Крім того, створюється система управління, яка має комплексний характер, що об'єднує вертикальні й горизонтальні зв'язки.

Контурами функціонування регіонів є забезпечення територіального розвитку використання земель з урахуванням впливу просторових, містобудівних, інвестиційний та екологічних факторів. Взаємодія цих факторів є важливим каталізатором рушійної сили забезпечення сталого регіонального розвитку.

Декларацією з навколишнього середовища і розвитку, яка прийнята в Ріо-де-Жанейро, обґрунтовано напрями сталого розвитку, де особлива увага фокусується на екологічних аспектах. У концепціях сталого розвитку поєднуються економічна, соціальна і екологічна складові. Проте залишаються поза увагою просторові та містобудівні фактори, що впливають на регіональний розвиток. За останні десятиріччя зростає значення цих факторів, оскільки вони забезпечують підвищення ефективності використання земель як основного чинника регіонального розвитку.

Сучасний стан земельних відносин визначається неоднозначними тенденціями, які характеризуються зниженням рівня оцінки земель регіонів, встановлення меж населених пунктів, інших просторових чинників, необґрунтованою містобудівною політикою, де порушуються напрями забудови територій. Поряд з цим спостерігається зростання інформаційної складової у сфері використання земель, яка дозволяє своєчасно реагувати та приймати обґрунтовані рішення. Існують певні суперечності щодо кількості кадастрів та реєстрів, що впливає на зниження якості та можливостей застосування кадастрової інформації та ухвалення ефективних рішень у сфері використання земель.

На теоретичному рівні потребує уточнення понятійний апарат щодо визначення територіального розвитку використання земель регіону, обґрунтування його складових, забезпечення застосування технології розробки

та впровадження відповідної кадастрової інформаційної системи. Не був розроблений методологічний підхід до інтегральної оцінки використання земель, що дозволяє сформувати кількісне підґрунтя для забезпечення розвитку земельних відносин та застосування кадастрової інформації.

У наукових розробках систематизовані теоретико-методичні положення щодо визначення напрямів та особливостей використання земель, забезпечення територіального розвитку. Проте потребує подальшого дослідження проблема, яка полягає у вирішенні суперечностей між низькоструктурованими і нечіткими процесами організації і використання земельних ресурсів регіонів України, що призводять до конфліктних ситуацій в земельних відносинах і сучасними методами, методиками та технологіями, що забезпечують територіальний розвиток використання земель регіону. У контексті поставленої проблеми визначені питання щодо: 1) формування теоретико-методологічної платформи відносно визначення територіального розвитку використання земель регіону; 2) розробки діагностичної системи показників оцінки територіального розвитку використання земель регіону; 3) оцінки рівня використання земель регіону; 4) розробки технології формування інформаційної системи територіального розвитку, враховуючи вплив просторових, містобудівних, інвестиційних і екологічних чинників; 5) формування та застосування сучасної системи земельного адміністрування; 6) формування та використання багатоцільового кадастру нерухомості.

Узагальнення та систематизація теоретико-методичних підходів у сфері землеустрою та кадастру здійснюється на основі наукових розробок вітчизняних і закордонних авторів.

Зокрема, на основі дослідження і систематизації наукових положень визначено, що земля є багатоаспектною категорією, формування категоріального апарату якої базується на застосуванні системного підходу, нормативно-правовому забезпеченні, враховуючи просторові, містобудівні, екологічні та інвестиційні характеристики, що впливає на територіальний розвиток регіонів. Визначення землі на основі системного підходу дозволило

запропонувати напрями вирішення інституційних проблем шляхом створення єдиного державного органу управління земельними ресурсами на основі формування та реалізації системи земельного адміністрування. Визначення земель відповідно до сучасних умов їхнього використання на регіональному рівні потребує трансформації нормативно-правового забезпечення, особливо у частині визначення землі як складової, що включається до нерухомості, регулювання розділення земельної ділянки, її відчуження як частини нерухомості.

Контрольні запитання

1. У чому полягає мета та завдання дисципліни «Методологія наукових досліджень з основами інтелектуальної власності»?
2. Які основні напрями наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру?
3. Що таке об'єкт і предмет наукового дослідження, та як вони визначаються в межах досліджень у сфері землеустрою?
4. Які методи наукових досліджень застосовуються в землеустрої та кадастрі?
5. Які чинники враховуються під час формування багаторівневої системи показників дослідження у сфері землеустрою?
6. У чому полягає значення геоінформаційного аналізу у наукових дослідженнях землеустрою?
7. Що таке інтелектуальна власність у науково-дослідній сфері та які її основні об'єкти?
8. Які особливості захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні?
9. У чому полягає актуальність удосконалення системи земельного адміністрування?
10. Як визначити практичне значення результатів наукового дослідження у сфері землеустрою?

2 ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ТА КАДАСТРУ

2.1 Формулювання елементів наукової новизни та результатів дослідження

Формулювання елементів наукової новизни результатів дослідження здійснюється відповідно до розробки вперше, удосконалено та набули подальшого розвитку. Зокрема, можливо *вперше*:

- розроблено методологічний підхід до інтегральної оцінки використання земель регіону на основі визначення інтегрального показника та застосування аналітичних, експертних і методу аналізу ієрархій шляхом геофакторного моделювання просторових, містобудівних, інвестиційних та екологічних чинників, що дозволяє побудувати інформаційне забезпечення територіального розвитку на регіональному рівні;

- побудована інформаційна система використання земель шляхом застосування геоінформаційних технологій та результатів визначення інтегрального критерію й геофакторного моделювання, що дозволило запропонувати технологію, яка включає комплекс взаємопов'язаних етапів, методів і моделей, визначити стан та напрями трансформацій територіального розвитку на регіональному рівні, враховуючи зміни просторових, містобудівних, інвестиційних та екологічних чинників;

- розроблена багаторівнева система факторів на основі систематизації існуючих теоретико-методичних підходів та нормативно-правового забезпечення, що дозволило побудувати кортежі та сформувати інформаційне забезпечення просторових, містобудівних, інвестиційних та екологічних чинників для формування кількісного підґрунтя щодо визначення показників використання земель регіону.

Разом із цим прикладом *удосконалено є*:

- визначення поняття «територіального розвитку використання земель регіону», відмінною рисою якого є врахування багатоаспектності та

особливостей територіального розвитку, напрямів змін просторових, містобудівних, інвестиційних і екологічних факторів, що дозволило сформувати теоретико-методологічну платформу на основі застосування системного підходу, розробити концептуальну схему та виокремити домінуючі напрями на вирішення проблеми підвищення ефективності використання земель для територіального розвитку регіонів, виявити проблемні аспекти, що відбуваються у сфері земельних відносин, об'єднати позитивні напрями існуючих підходів і розробити комплексний інструментарій реалізації сучасних методів і моделей;

- критерії відбору просторових, містобудівних, інвестиційних і екологічних чинників у системі використання земель регіону шляхом застосування інструментарію експертних оцінок, що на відміну від існуючих дозволило сформувати інформаційно-аналітичну основу для розробки методологічного підходу інтегральної оцінки та побудувати діагностичну систему показників;

- метод оцінки узагальнюючого показника стану та використання підземної нерухомості, який на відміну від існуючих базується на застосуванні якісних й кількісних показників, що характеризують стан та рівень використання підземної нерухомості, враховуючі земельні, містобудівні, просторові, інвестиційно-інноваційні, соціально-правові і безпекові характеристики, що дозволило створити методологічну основу інтегральної оцінки стану та використання підземної нерухомості у системі територіального розвитку використання земель регіону;

- методологічний підхід інтегральної оцінки використання земель регіону, які базуються на принципах наукової обґрунтованості, комплексності, системності, цілісності, орієнтованості, структурованості, розвитку, адекватності та взаємопов'язаних напрямках його розробки;

- інформаційне забезпечення використання земель регіону на основі результатів прогнозування відповідного інтегрального чинника шляхом застосування методу нейронних мереж, що, на відміну від наявних, дозволило

визначити напрями зростання просторових, містобудівних, інвестиційних та екологічних чинників;

– технологію розробки інформаційної системи використання земель регіону шляхом застосування геоінформаційних систем, яка на відміну від інших, дозволила побудувати геоінформаційну тривимірну модель моніторингу стану використання земель регіонів, враховуючи вплив системних просторових, містобудівних, інвестиційних і екологічних чинників.

У розділі набули подальшого розвитку, зокрема, визначаються:

– математичне моделювання використання земель регіону на основі встановлення залежності між інтегральним показником і узагальнюючими просторовими, містобудівними, інвестиційними та екологічними чинниками шляхом застосування методу кореляційно-регресійного аналізу, що на відміну від існуючих дозволило розробити рекомендації для зростання інтегрального показника використання земель регіону;

– практичні науково-обґрунтовані рекомендації забезпечення територіального розвитку використання земель регіону шляхом застосування результатів його інтегральної оцінки та моделювання, що дозволило забезпечити формування контурів територіального розвитку використання земель регіону на основі сценарію зростання.

2.2 Формування інформаційно-аналітичного та просторового забезпечення для проведення наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру

Формування інформаційно-аналітичного й просторового забезпечення рівня та напрямів використання земель у сфері землеустрою та кадастру здійснюється на основі систематизації існуючих теоретико-методичних положень, розробок вітчизняних і закордонних авторів, існуючих нормативно-правових документів.

Зокрема, у результаті аналізу теоретичних положень запропоноване визначення моніторингу використання земель територіальних громад, що

становить систему, яка складається із просторового, містобудівного, екологічного й соціально-економічного забезпечення земель територіальних громад, визначених на основі оцінних процедур шляхом застосування аналітичних, експертних методів, математичного моделювання, інструментарію геоінформаційних систем [3].

Для формування інформаційно-аналітичного забезпечення характеризується стан та структурні особливості використання земель для оцінки розвитку, наприклад територіальних громад.

Характеризуючи структуру земельного фонду, встановлено високий рівень земель сільськогосподарського призначення, значну питому вагу у загальному земельному фонді займають вкриті лісом площі. На низькому рівні представлені забудовані, відкриті заболочені землі, відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом інші землі. Виявлені значні регіональні диспропорції у системі використання земель, які характеризуються розбалансуванням розміру площ державної, приватної, комунальної та колективної власності. Це впливає на розвиток земельних відносин.

Визначено низький рівень частки площ земель несільськогосподарського призначення, нормативну грошову оцінку яких проведено за регіонами. Найбільше площ земель несільськогосподарського призначення за межами населених пунктів, де проведена нормативна грошова оцінка, встановлено на землях промислових та інших підприємств. Відсутнє просторове забезпечення земель запасу та земель, не наданих у власність та постійне користування (які не надані у тимчасове користування) [3].

Крім того, визначаються показники стану та використання земель, інші показники, що характеризують містобудівні, екологічні, інвестиційні й інші аспекти.

Для формування інформаційно-аналітичного забезпечення визначається просторове забезпечення. Зокрема, запропоновані показники просторового забезпечення використання земель: рівень використання нормативно-правового

забезпечення; рівень розробки та застосування інформаційних систем просторового забезпечення моніторингу використання земель; рівень ефективності інституційного забезпечення моніторингу; стандартизоване значення показника густоти населення ТГ; рівень геопросторового забезпечення та ін.

2.3 Напрями виокремлення чинників та побудова багаторівневої системи показників для здійснення досліджень у сфері землеустрою та кадастру

Для визначення та відбору факторів, які впливають на використання земель на регіональному рівні, застосовується геофакторний аналіз. Для здійснення геофакторного аналізу у системі оцінки використання земель регіонів запропоновано побудувати багаторівневу систему, що включає просторові, містобудівні, інвестиційні й екологічні фактори. Визначення факторів ґрунтується на узагальненні теоретико-методологічних підходів, існуючого нормативно-правового забезпечення та вітчизняного й міжнародного досвіду забезпечення земельних відносин та результатах експертного аналізу. У цьому контексті варто зазначити, що для використання методу експертного аналізу здійснюється відбір експертів за такими етапами:

- формування залікової кількості експертів;
- характеристика критеріїв, на основі яких здійснюється відбір експертів;
- побудова шкали критеріїв оцінки для відбору претендентів на експертів;
- побудова матриці щодо результатів оцінки відбору експертів;
- визначення середніх групових значень рангів за кожним критерієм. За кожним претендентом в експерти здійснена оцінка відхилення середньо групового значення рангів від кожного значення рангу;
- виключення деяких експертів, якщо значення модуля часткового відхилення рангів перевищує значення 70 % від загальної суми середнього відхилення.

Мінімальна кількість експертів (n_t), необхідних для проведення дослідження, визначається за формулою:

$$\min n_t = 0,5 \times \left(\frac{3}{\Delta n_t} + 5 \right). \quad (2.1)$$

Для визначення факторів застосовується метод експертних оцінок, де бальна оцінка здійснюється від 0 до 1.

Відбір вхідних факторів (F_i), що використовуються для побудови системи оцінки рівня територіального розвитку використання земель регіонів та створення підґрунтя для ухвалення рішень, здійснюється на основі узагальнення та систематизації теоретико-методологічних підходів, нормативно-правового забезпечення, міжнародного та вітчизняного досвіду. У результаті, наприклад, визначені такі вхідні фактори:

- F_1 – просторові;
- F_2 – містобудівні;
- F_3 – інвестиційні;
- F_4 – екологічні;
- F_5 – політичні;
- F_6 – соціальні;
- F_7 – демографічні;
- F_8 – інтелектуальні;
- F_9 – інформаційні;
- F_{10} – економічні;
- F_{11} – регіональні;
- F_{12} – локальні (місцеві).

У результаті експертного аналізу визначено, що найбільші середні значення мали фактори: F_1 – просторові; F_2 – містобудівні; F_3 – інвестиційні; F_4 – екологічні.

Для ухвалення рішення щодо відбору факторів побудована відповідна шкала (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Шкала значень експертних оцінок, що застосовуються для відбору факторів використання земель, відн. од.

Значення	Характеристика
0	Фактор не впливає на використання земель регіонів – не включається у систему оцінки
0,01–4	Фактор не має суттєвого впливу на використання земель регіонів – не включається у систему оцінки
4,01–7	Фактор суттєво впливає на використання земель регіонів – включається у систему оцінки
7,01–9,99	Фактор має важливе значення для використання земель – включається у систему оцінки
10	Фактор визначається абсолютним впливом використання земель – включається у систему оцінки

Для оцінки узгодженості результатів експертних оцінок щодо відбору факторів використання земель регіонів, яка знаходиться у функціональній залежності від рівня достовірності, визначено коефіцієнт конкордації (2.2), значення якого варіюється від 0 до 1 (у класичній формі). Якщо значення коефіцієнта наближається до 1, то ухвалюється рішення про узгодженість думок експертів.

$$W = \frac{12S}{m^2(n^3 - n)}, \quad (2.2)$$

де W – коефіцієнт конкордації, відн. од.;

S – сума рангів, відн. од.;

m – кількість експертів, відн. од.;

n – кількість факторів, відн. од.

Враховуючи складність та значну кількість факторів, що формують напрями використання земель регіонів, запропоновано побудувати багаторівневу систему оцінки. Результати визначення кількості рівнів факторів

(R_i) у системі отримані із застосуванням методу експертних оцінок. Варто зазначити, що R_i складається із $R_i = \langle R_1, R_2, R_3, R_4, \Omega \rangle$:

R_1 – 2 рівня (системний, інтегральний);

R_2 – 3 рівня (локальний, системний, інтегральний);

R_3 – 4 рівня (детальний, локальний, системний, інтегральний);

R_4 – 5 рівнів (первинний, детальний, локальний, системний, інтегральний).

Визначення кількості рівнів факторів у системі оцінки рівня використання земель та їхній відбір здійснюється за діапазонами значень.

На локальному (рівень 3) формуються та визначаються фактори, які є первинними та сформовані на основі нормативно-правового забезпечення існуючих теоретико-методичних підходів, вітчизняного та закордонного досвіду.

На системному (рівень 2) формуються та визначаються фактори, які узагальнюють комплекс локальних факторів для побудови системи територіального розвитку використання земель регіонів.

На інтегральному (рівень 1) формуються та визначаються інтегральні просторові, містобудівні, інвестиційні й екологічні фактори. Варто зазначити, що побудована багаторівнева система факторів, яка визначається ієрархічністю, групування факторів на кожному рівні здійснюється за просторовими, містобудівними, інвестиційними й екологічними характеристиками та ознаками.

Контрольні запитання

1. Як формулюються елементи наукової новизни у наукових дослідженнях у сфері землеустрою та кадастру?

2. У чому полягає методологічний підхід до інтегральної оцінки використання земель регіону?

3. Які приклади удосконалених підходів у наукових дослідженнях територіального розвитку використання земель наведено у темі?

4. Які етапи формування інформаційно-аналітичного забезпечення досліджень у сфері землеустрою описані в темі?
5. Як визначається просторове забезпечення у наукових дослідженнях землеустрою?
6. Які основні категорії земельного фонду виділяються під час аналізу структури земель територіальних громад?
7. Що таке геофакторний аналіз і як він застосовується у дослідженнях використання земель?
8. Які основні групи факторів формують багаторівневу систему оцінки територіального розвитку земель?
9. Як здійснюється відбір експертів для проведення експертного аналізу факторів?
10. Як визначаються рівні багаторівневої системи оцінки і що таке коефіцієнт конкордації?

3 ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ У НАУКОВО-ДОСЛІДНІЙ СФЕРІ

3.1 Інтелектуальна діяльність та її результати у науково-дослідній сфері

Творчою працею людини створюються всі багатства суспільства. Однак варто розуміти різницю між науково-технічним прогресом, творчою та інтелектуальною діяльністю.

Науково-технічний прогрес – це процес добування і застосування нових наукових і технічних знань в інтересах задоволення матеріальних і духовних потреб суспільства. Основна функція науково-технічного прогресу – забезпечити виробництво та іншу доцільну діяльність людини найбільш оптимальними засобами, способами, матеріалами, методами тощо для досягнення практичних цілей. Таким чином, поняття науково-технічного прогресу не охоплює собою цілу сферу інтелектуальної діяльності, а саме літературу, культуру і мистецтво.

Творча діяльність або просто творчість – це діяльність, внаслідок якої народжується щось якісно нове, що відзначається неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю. Творчість – процес усвідомлений, цілеспрямований і зазвичай передбачуваний.

Отже, результатом творчої діяльності є щось таке, чого ще не було – це суспільно-історична унікальність. Цей результат має бути новим, оригінальним, він не може бути повторенням уже відомого. Специфічною рисою творчості є саме те, що творча діяльність не може бути повторенням відомого, її результату завжди властива новизна.

Творча діяльність – поняття більш широке, ніж інтелектуальна діяльність. Під поняттям «результати творчої діяльності» чи просто «результати творчості» або «творчі результати» підпадають будь-які результати творчості. Результати інтелектуальної діяльності – це безперечно результати творчої діяльності. Але результати інтелектуальної діяльності (далі – ІД) обов'язково мають відповідати встановленим вимогам закону. Тільки за цієї

умови результати ІД можуть стати об'єктами інтелектуальної власності (далі – ОІВ). У разі їхньої невідповідності вимогам закону вони не можуть стати об'єктами правової охорони.

Таким чином, ІД відрізняється від творчої тим, що її результати неодмінно стають об'єктами правової охорони. Далеко не всі результати творчої діяльності стають ОІВ і, отже, об'єктами правової охорони.

Поняття інтелектуальної власності. Поняття «ІВ» стало терміном міжнародного права 1967 р., коли його було вжито у Стокгольмській конвенції про заснування Всесвітньої організації ІВ (ВОІВ). У Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів 1886 р. це значення мав термін «результати інтелектуальної творчості».

Відповідно до ст. 2 Стокгольмської конвенції поняття «ІВ» охоплює всі права, пов'язані з ІД у виробничій, науковій, літературній і художній галузях.

Основи ІВ становлять галузі авторського та патентного права, проте вони не вичерпують це поняття, оскільки воно охоплює також право на торговельну марку, комерційне найменування, географічне зазначення, комерційну таємницю. Термін «ІВ» застосовують у правових доктринах розвинених країн і в міжнародно-правових угодах, проте внутрішнє законодавство більшості країн не містить поняття ІВ.

Специфіка результатів інтелектуальної діяльності. Об'єкти ІВ нематеріальні, їх можуть одночасно використовувати кілька осіб. Такі об'єкти є результатами або проявами розуму (intellectus – розум). Всі ОІВ мають вартісну оцінку, як і інші результати людської праці. Особа, здійснюючи ІД, реалізує свою правочинність володіти, користуватися та розпоряджатися результатами цієї діяльності. Право, що виникає, за своєю правовою природою абсолютне: ніхто не має права порушувати його.

ІВ потрібно відрізнити від промислової, яка як складова першої, характеризується тим, що її об'єкти з промислової власності застосовуються у виробничій діяльності (винаходи, промислові зразки тощо).

Поняття «промислова власність» було вперше вжито в тексті ст. 1 Паризької конвенції про охорону промислової власності на Гаванській конференції 1925 р. Для об'єктів права промислової власності характерна наявність територіального принципу охорони, який полягає в тому, що виключне право на такий об'єкт дійсне тільки в межах держави, де його було одержано. Виключне право на об'єкти промислової власності (далі – ПВ) підтверджує спеціальний охоронний документ, виданий компетентним органом (патентним відомством). Охоронні документи (патент, свідоцтво) діють протягом певного строку, після закінчення якого ОПВ стають суспільним надбанням, тобто їх можна використовувати без згоди правовласника і без виплати винагороди.

3.2 Форми викладу матеріалів наукових досліджень та наукові видання

Основні результати і положення наукового дослідження, зокрема і у сфері землеустрою та кадастру, мають бути опубліковані для ознайомлення з ними наукової громадськості.

Результати науково-дослідної роботи можуть оформлюватися у вигляді, статей, тез доповідей, монографій, методичних і практичних матеріалів, підручників, навчальних посібників, а також курсової або дипломної роботи, кандидатської і докторської дисертації, авторефератів дисертацій.

Для майбутнього фахівця, науковця дуже важливим є володіння методологією підготовки наукової публікації. Написання реферату, наукової статті, тез доповідей на конференції повинно відповідати вимогам жанру публікації і відповідно сприйматись читачами і слухачами. Це висуває певні вимоги до логіки їхньої побудови, форми, стилю і мови.

Публікація – це доведення до загального відома за допомогою преси, радіомовлення або телебачення, розміщення в різних виданнях (газетах, журналах, книгах) роботи (робіт), а також це текст, надрукований у будь-якому виданні.

Наукові публікації виконують кілька функцій:

- оприлюднюють результати наукової роботи;
- сприяють встановленню пріоритету автора;
- свідчать про особистий внесок дослідника в розробку наукової проблеми;
- слугують підтвердженню достовірності основних результатів і висновків дисертації, новизни і наукового рівня;
- підтверджують факт апробації та впровадження результатів;
- відображають основний зміст дисертації;
- фіксують завершення певного етапу дослідження або роботи загалом;
- забезпечують первинною науковою інформацією суспільство, сповіщають наукове співтовариство про появу нового наукового знання: перетворюють індивідуальний результат у загальне надбання та ін.

Науковим вважається видання результатів теоретичних або емпіричних досліджень, а також підготовлених науковцями до публікації пам'яток культури, історичних документів, літературних текстів. Воно призначене для фахівців відповідної галузі та наукової роботи.

Наукові видання можуть бути двох груп:

- науково-дослідні: збірники наукових праць, автореферат, реферат, монографія;
- джерелознавчі (брошури, книги).

Результати виконаної науково-дослідної роботи можуть бути використані для складання рефератів, написання наукових статей, монографій, дисертацій, підготовки доповідей на наукових конференціях, що дає змогу зробити їх набутокм широкої наукової громадськості.

Формами висвітлення підсумків наукової роботи та відображення результатів науково-дослідної роботи можуть бути:

1. *Реферат* – короткий виклад змісту одного або декількох документів з певної теми. Обсяг реферату залежить від обраної теми, змісту документів, їхньої наукової цінності або практичного значення.

Реферати бувають двох видів: наукові та інформативні.

2. *Науковий реферат* – стисле усне або письмове викладення наукової теми (питання), складене на підставі проведеного наукового дослідження, огляду одного або кількох літературних та інших джерел. У ньому зазвичай висвітлюють наукові дослідження, проведені автором реферату, з викладенням поставленої гіпотези, системи доказів, експерименту та здобутих результатів, зазначають наукову новизну та практичне значення цих результатів. Закінчується реферат резюме – коротким висновком з основних положень наукової теми (питання).

3. *Інформативний реферат* – коротке письмове викладення однієї наукової праці, що висвітлює стисло її зміст. Призначення його полягає в оперативному повідомленні наукових працівників і фахівців про досягнення науки й технічного прогресу. Текст інформативного реферату викладається у такій послідовності: тема, предмет (об'єкт), характер і мета роботи. У ньому потрібно зазначити ті особливості теми, які необхідні для розкриття мети та змісту роботи і методу проведення її. Описування методів доцільне в тому випадку, коли вони нові й становлять особливий інтерес для цієї праці.

4. *Монографія* – спеціальне наукове дослідження, присвячене літературному викладенню однієї проблеми. Монографія відрізняється від статті ширшою постановкою проблеми, аргументованістю роздумів, їхньою доказовістю, посиланням на докази (літературні джерела, показники роботи підприємств та ін.).

Монографія зазвичай має довідковий апарат: список використаної літератури, хронологічний довідник, тематичний або іменний покажчик. Архітектоніка монографії виражена самостійними структурними підрозділами, які мають заголовки, певну систему кодування таблиць, рисунків, схем та ін. Заголовки і підзаголовки розділів, параграфів повинні мати динамічне викладення матеріалу дослідження. Параграфи в разі потреби поділяють на пункти.

5. *Дисертація* – кваліфікаційна наукова робота в певній галузі знань, яка містить сукупність наукових результатів і положень, висунутих автором для публічного захисту, і засвідчує особистий внесок автора в науку та його здобутки як науковця.

Основою дисертації є виконані та опубліковані наукові праці, відкриття або великі винаходи, впроваджені у виробництво машини або технологічні процеси.

Для оперативного ознайомлення з основним змістом, результатами, висновками і рекомендаціями автора дисертації складається *автореферат*, де висвітлюються його внесок у розроблення обраної проблеми, ступінь новизни і практична значущість результатів дослідження.

Формами висвітлення підсумків наукової роботи є *тези, доповіді, матеріали конференцій, конгресів, симпозіумів, семінарів, шкіл* тощо. Вони є підтвердженням апробації дисертаційної роботи і належать до опублікованих праць, які додатково відображають наукові результати дисертації. Варто враховувати, що апробація матеріалів дисертації на наукових конференціях, конгресах, симпозіумах, семінарах, у школах тощо є обов'язковою.

Тези – це коротко, точно, послідовно сформульовані основні ідеї, думки, положення наукової доповіді, повідомлення, статті або іншої наукової праці.

Тези доповіді – це опубліковані до початку наукової конференції (з'їзду, симпозіуму) матеріали попереднього характеру, що містять виклад основних аспектів наукової доповіді. Вони фіксують науковий пріоритет автора, містять матеріали, не викладені в інших публікаціях. Рекомендований обсяг тез наукової доповіді – 2–3 сторінки машинописного тексту через 1,5–2 інтервали. Можливий виклад однієї тези.

Алгоритм тези можна подати так: теза – обґрунтування – доказ – аргумент – результат – перспектива.

Наукова стаття – один із основних видів публікацій. Вона містить виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює

конкретне окреме питання за темою дисертації, фіксує науковий пріоритет автора, робить її матеріал надбанням фахівця.

Наукова стаття подається до редакції в завершеному вигляді відповідно до вимог, які публікуються в окремих номерах журналів або збірниках у вигляді пам'ятки авторам.

Рукопис статті зазвичай має містити повну назву роботи, прізвище та ініціали автора (ів), анотацію, список використаної літератури. Оптимальний обсяг наукової статті – 6–12 сторінок (0,5–0,7 друкованих аркушів).

Наукова стаття повинна містити такі обов'язкові розділи:

- анотація;
- ключові слова;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень;
- формулювання мети статті;
- основна частина;
- висновки;
- література.

В *анотації* стисло викладається питання, що розглядається у статті.

Ключові слова – це слова, які відповідають специфіці теми дослідження.

Постановка проблеми – це актуальність обраної проблеми, її зв'язок з найважливішими завданнями, що постають перед Україною, значення для розвитку певної галузі науки або лабораторної діяльності (1 абзац або 5–10 рядків).

Аналіз останніх досліджень, на які спирається автор; сучасні погляди на проблему; труднощі під час розроблення певного питання, виділення невирішених питань у межах загальної проблеми, котрим присвячена стаття.

Формулювання мети статті – висловлюється головна ідея публікації, яка суттєво відрізняється від сучасних уявлень про проблему, доповнює або поглиблює вже відомі підходи; звертається увага на введення до наукового

обігу нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або уточнення відомих раніше, або недостатньо вивчених.

Мета статті впливає з постановки наукової проблеми та огляду основних публікацій з теми (1 абзац або 5 рядків).

Основна частина – виклад змісту власного дослідження. У ній висвітлюється основні положення і результати наукового дослідження, особисті ідеї, думки, отримані наукові факти, виявлені закономірності, зв'язки, тенденції, програма експерименту, методика отримання та аналіз матеріалу, особистий внесок автора в досягнення і реалізацію основних висновків тощо.

Висновки – формулюється основний висновок автора, зміст висновків і рекомендацій, їхнє значення для теорії і практики, суспільна значущість; коротко накреслюються перспективи подальших розвідок із теми (1/3 сторінки).

Література – містить список використаних під час написання і дослідженні певної проблеми джерел.

Жанр наукової статті вимагає дотримання певних правил:

- назва статті відбиває її головну ідею, думку (якомога менше слів);
- варто уникати стилю наукового звіту чи науково-популярної статті;
- недоцільно ставити риторичні запитання; мають переважати розповідні речення;
- не потрібно перевантажувати текст цифрами при переліках тих чи інших думок, положень; перелік елементів, позицій необхідно починати з нового рядка, відокремлюючи їх одне від одного крапкою з комою;
- у тексті прийнятним є використання різних слів для позначення переліку: спочатку, на початку, спершу, потім, далі, нарешті; по-перше, по-друге, по-третє; на першому етапі, на другому етапі та ін.;
- цитати в статті використовуються зрідка; необхідно зазначити основну ідею, а після неї в дужках указати прізвище автора, який уперше її висловив;
- усі посилання на авторитети подаються на початку статті, основний обсяг статті присвячують викладу власних думок;

– стаття має завершуватися конкретними висновками і рекомендаціями.

Невід’ємним елементом будь-якої науково-дослідної роботи, що потребує обов’язкового додаткового оформлення, є винахідницька діяльність, оскільки результати НДР – нові технологічні процеси та агрегати, матеріали та сполуки, пристрої та конструкції – можуть становити предмет винаходу або відкриття. Такі результати НДР стають об’єктами права промислової власності та можуть охоронятися Законом України «Про охорону прав на винаходи та корисні моделі» [4].

У процесі виконання науково-дослідної роботи вчений може зробити *відкриття* – встановити раніше невідомі об’єктивно існуючі закономірності, властивості чи явища матеріального світу, що вносять докорінні зміни в рівень пізнання. Відкриття лежить в основі науково-технічної революції, надає принципово нового спрямування науці і техніці, революціонізує суспільне виробництво. Тому дуже важливо закріпити пріоритет науковця та держави законодавчо.

3.3 Об’єкти авторського права у науково-дослідній сфері та їхня охорона

Суспільні відносини, що виникають у зв’язку зі створенням, використанням, охороною та захистом наукових творів, регулюються нормами авторського права.

До об’єктів авторського права належать літературні, художні та інші твори. Термін «літературні і художні твори», згідно зі ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені. Користування та здійснення авторських прав на ці твори не пов’язані з виконанням будь-яких формальностей (ст. 5 Конвенції). Це положення деталізується у ст. 7 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [5] – правовій охороні підлягають твори:

- 1) як оприлюднені, так й не оприлюднені;

2) як завершені, так і не завершені;

3) незалежно від їхнього призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо).

Частина твору, відповідно до ст. 9 Закону, яка може використовуватись самостійно, розглядається як твір та охороняється у тому самому порядку (наприклад, оригінальна назва твору, стаття, розділ, кадр з фільму тощо).

Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей (ст. 9).

Проте потрібно враховувати також те, що правова охорона поширюється лише на форму вираження твору. Отже, для того, щоб отримати правову охорону, твір повинен бути виражений у формі, яка є доступною для людського сприйняття за допомогою зору, слуху, дотику тощо, а тому, таку форму прийнято називати об'єктивною формою вираження твору.

Керуючись наведеними вище критеріями, можна сформулювати таке визначення: *об'єкти авторського права* – це виражені у будь-якій об'єктивній формі й втілені будь-яким способом літературні, художні та інші твори, які є результатами творчої діяльності автора та охороняються законом не залежно від факту їхнього оприлюднення чи державної реєстрації, ступеня завершеності, призначення, цінності, жанру, обсягу чи мети.

Перелік об'єктів авторського права подається як у міжнародних, так й в національних джерелах: ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права», ст. 433 Цивільного кодексу України. На підставі згаданих статей об'єкти авторського права можна класифікувати, поділивши на групи, підгрупи та види.

До першої групи відносять *літературні твори* – результати інтелектуальної, творчої діяльності автора белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру, що виражаються в усній чи письмовій формі. Цю групу умовно можна поділити на дві підгрупи:

– письмові (книги, брошури, статті, романи, тексти з музичними нотами, поеми та ін.)

– усні (виступи, лекції, промови, проповіді, звертання та ін.).

Другу групу складають *художні твори* – результати інтелектуальної, творчої діяльності автора, які виражаються у формі зображення чи об’ємно-просторовій формі. Серед них виділяють:

– твори образотворчого мистецтва (картини, малюнки, гравюри, ескізи, скульптури);

– фотографічні твори (фотографії, твори виконані способами подібними до фотографування);

– твори ужиткового (прикладного) мистецтва (вироби із кераміки, скла, виконані за допомогою різьблення, ковальства, ткацтва);

– твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності (*ілюстрації, карти, плани, графіки, схеми, креслення, ескізи*);

– твори архітектури, містобудування та садово-паркового мистецтва (*креслення, ескізи, моделі, збудовані будівлі та споруди, парки, плани населених пунктів та ін.*)

До третьої групи відносяться усі інші твори, які виникають внаслідок зміни, обробки, переробки, виконання чи будь-якого іншого способу використання творів або (та) об’єктів, що авторським правом не охороняються. До цієї групи відносять:

– складені твори (збірники творів, збірники звичайних даних, енциклопедії, антології, бази (компіляції) даних та ін.);

– музичні твори (з текстом та без);

– твори, створені для сценічного показу та їхньої постановки (драматичні твори, хореографічні твори, пантоміми);

– аудіовізуальні (кіноматографічні) твори (кінофільми, телепередачі, випуски новин, телевізійні проєкти);

– похідні твори (аранжування, адаптація, анотація, реферування, резюме, переклад, сценічні обробки творів).

Складені твори є об'єктами авторського права за умови, що вони є результатом творчої праці за добором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові (ст. 8 Закону України «Про авторське право та суміжні права»).

База даних (компіляція даних) – сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, зокрема електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові якої є доступними індивідуально й можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). Бази (компіляції) даних є об'єктами авторського права, якщо вони за добором або упорядкуванням їхніх складових є результатом інтелектуальної діяльності (ст. 433 Цивільного кодексу України). Така охорона не розповсюджується на самі дані або інформацію і не обмежує будь-яке авторське право, яке відноситься до самих даних або інформації, що містяться в компіляції (ст. 5 Договору ВОІВ про авторське право).

Похідний твір – це твір, що є творчою переробкою іншого існуючого твору без завдання шкоди його охороні. Не належать до похідних аудіовізуальні твори, одержані шляхом дублювання, озвучення, субтитрування українською чи іншою мовою інших аудіовізуальних творів (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Четверту групу об'єктів авторського права становлять *комп'ютерні програми*, які хоч й охороняються як літературні твори, однак за своєю природою відрізняються від них. Поняття комп'ютерної програми охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах. Окрім вихідного та об'єктного коду, компонентами комп'ютерної програми, що підлягають правовій охороні є також алгоритм, текстовий та звуковий супровід, зображення, що виводяться на екран монітора

(зокрема рухомі), назва, логотип, а також інтерфейс (тобто форма взаємодії програми з її користувачем).

Комп'ютерна програма – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Не належать до об'єктів авторського права результати інтелектуальної або механічної діяльності створені без творчої складової, а також результати інтелектуальної та творчої діяльності, які, згідно з положеннями чинного законодавства, не охороняються авторським правом.

Перелік таких об'єктів міститься у ст. 434 Цивільного кодексу України, ст. 8 Закону України «Про авторське право та суміжні права». Виокремлення різних груп об'єктів, які не охороняються авторським правом, зумовлено різними чинниками.

Перша група об'єктів не охороняється авторським правом, оскільки вони не мають творчого характеру. До цієї групи належать повідомлення про новини дня, поточні події або інші факти, що мають характер звичайної (тобто, підібраної без творчої складової) пресінформації (інформаційні повідомлення, хроніка (офіційна, кримінальна), анонси, пресрелізи, пострелізи, повідомлення інформаційних агенств тощо).

До *другої групи* відносять твори, які не відповідають критерію оригінальності та на які поширюється право *sui-generis* (своєрідне право, право особливого роду) – розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші подібні бази (компіляції) даних.

Третя група творів, що не охороняються авторським правом – народна творчість, або фольклор. Такі твори часто бувають створені людьми, особа яких невідома. Авторське право на них не поширюється, оскільки неможливо встановити конкретного автора.

Четверту групу становлять об'єкти, які виведені з-під охорони авторського права через їхній особливий статус:

- офіційні документи (закони, укази, постанови, судові рішення, державні стандарти тощо) та їхні офіційні переклади;

- символи та знаки, затверджені органами державної влади – державні символи України, державні нагороди; символи та знаки органів державної влади, Збройних Сил України й інших військових формувань; символіка територіальних громад; символи та знаки підприємств, установ та організацій, емблеми; грошові знаки тощо.

Віднесення зазначених об'єктів до таких, що не охороняються авторським правом, належить до дискусійних питань у теорії авторського права.

Перелік результатів інтелектуальної діяльності, що не охороняються авторським правом, можна розширити з врахуванням вимог ст. 447 Цивільного кодексу України, ч. 3 ст. 8 та ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права» та виділити ще дві групи об'єктів.

До *п'ятої групи* об'єктів, які не охороняються авторським правом, відносять ідеї, теорії, концепції, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, відкриття. Це пов'язано з тим, що охорона авторських прав поширюється на форму вираження твору, а не на виражені, описані, пояснені чи проілюстровані в творі дані (ч. 3 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Авторське право не поширюється також на твори, щодо яких закінчився строк його дії, внаслідок чого вони перейшли в суспільне надбання. Ці твори можна віднести до *шостої групи*. Згідно зі ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права», твори, які стали суспільним надбанням, можуть вільно, без виплати авторської винагороди, використовуватися будь-якою особою, за умови дотримання особистих немайнових прав автора. Положення цієї статті уточнюється ст. 447 Цивільного кодексу України, де йдеться не про припинення строку дії авторського права загалом, а лише про закінчення строків чинності майнових авторських прав.

Особи, які володіють суб'єктивними авторськими правами на літературний, художній чи інший твір це – *суб'єкти авторського права*. Суб'єктів авторського права можна умовно поділити на два види.

До першого виду належать *первинні* суб'єкти авторського права – автори та співавтори. *Автор твору* – це фізична особа, яка своєю творчою працею створила твір (ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права»). За українським законодавством автором може бути будь-яка фізична особа незалежно від віку, ступеня дієздатності, громадянства чи інших правових ознак.

У ст. 435 Цивільного кодексу України зазначено, що, за відсутності доказів іншого, автором твору вважається фізична особа, зазначена звичайним способом як автор на оригіналі або примірнику твору (так звана, презумпція авторства).

Співавтори – особи, спільною творчою працею яких створено твір (ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Авторське право на твір, створений у співавторстві, належить співавторам спільно, незалежно від того, становить такий твір одне нерозривне ціле (нероздільне співавторство) чи складається з частин, кожна з яких може мати ще й самостійне значення (роздільне співавторство). Частина твору, створеного у співавторстві, визнається такою, що має самостійне значення, якщо вона може бути використана незалежно від інших частин цього твору. Кожен із співавторів зберігає своє авторське право на створену ним частину твору, яка має самостійне значення (ст. 436 Цивільного кодексу України).

Відносини між співавторами можуть бути визначені договором. У договорі має бути передбачено порядок використання твору, розподілу винагороди між співавторами та інші умови співпраці. Якщо договір між співавторами не укладений, потрібно керуватися приписами закону. Наприклад, право опублікування та іншого використання твору належить всім співавторам. Авторській гонорар за використання твору належить всім співавторам у рівних частинах.

Деякі твори майже завжди створюються у співавторстві.

Окрім авторів (співавторів), суб'єктами авторського права можуть бути також інші фізичні та юридичні особи, які набули прав на твори відповідно до договору або закону. Такі особи називаються *похідними* суб'єктами авторського права. До похідних суб'єктів, зокрема, належать спадкоємці, правонаступники, замовники твору, роботодавці авторів та ін.

Замовник володіє авторськими правами на твори, створеними за замовленням, на підставі цивільно-правового договору.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий твір належать автору. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати замовникові. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений за замовленням, належать творцеві цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором.

Отже, авторське право – це сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають внаслідок створення і використання творів літератури, мистецтва й науки, яке встановлює сприятливі правові умови, зокрема для наукової діяльності, забезпечує доступність результатів цієї діяльності всьому суспільству.

3.4 Плагіат та академічна доброчесність

Академічний плагіат не варто ототожнювати з порушенням авторського права як різновидом права інтелектуальної власності. Ці порушення мають певну область перетину, але *не є тотожними*. Захист права інтелектуальної власності спрямований, насамперед, на захист майнових прав авторів чи їх правонаступників. Натомість, норми щодо академічного плагіату спрямовані не на авторів, а на осіб, які порушують академічну доброчесність через ненадання достовірної інформації про авторів певних ідей, текстів, наукових результатів тощо.

Академічний плагіат розглядається як порушення етичних норм академічної спільноти. Вимоги щодо академічної доброчесності передбачають надання коректних посилань на справжніх авторів використовуваних творів, а не на осіб, яким могло бути передано авторське право на них (наприклад правонаступників авторів). Публікація під власним ім'ям результатів, отриманих іншими особами з дозволу цих осіб, є академічним плагіатом. Відсутність належних посилань є основною ознакою академічного плагіату.

Нормативно-правове забезпечення, що регулює впровадження принципів академічної доброчесності в Україні, складається із таких основних законів України: «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність».

До нормативно-правових актів, що регулюють впровадження принципів академічної доброчесності, відносяться: постанови Кабінету Міністрів України, накази та рішення центральних органів виконавчої влади, що мають у сфері свого підпорядкування заклади освіти та/або наукові установи, статuti та інші внутрішні нормативні документи (кодекси честі, правила внутрішнього розпорядку, процедури ухвалення рішень з питань порушень академічної доброчесності тощо) закладів освіти та наукових установ.

Визначення поняття академічної доброчесності та пов'язаних з цим термінів наведено у ст. 42 «Академічна доброчесність» Закону України «Про освіту» (від 5 вересня 2017 р.).

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [6].

Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:

– посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;
- контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти;
- об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);
- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;
- надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації».

Основним видом порушень академічної доброчесності є плагіат.

Плагіат – це опублікування твору або його частини у незмінному або видозміненому вигляді, включаючи опублікування перекладу іншомовного твору або його частини, під іменем особи, яка не є автором цього твору; (ст. 53 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Плагіат академічний – оприлюднення у письмовій або електронній формі (частково або повністю) наукових результатів, отриманих та оприлюднених іншими особами, як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання.

Існує багато різних визначень академічного плагіату, що зумовлені цілями регулювання та традиціями, які існують у різних галузях знань, сферах професійної діяльності і країнах. Зокрема, дещо різними можуть бути

визначення у регулюваннях для студентських і наукових робіт, для журналістики і математики, британських та німецьких університетів тощо. Але спільним для всіх визначень є приписування собі результатів, отриманих іншими особами.

Вирізняють такі основні різновиди академічного плагіату:

- видання виконаної іншим автором роботи за свою без внесення в неї змістовних змін, а також навмисні текстові спотворення – заміна символів у тексті (кириличні символи на латинські і навпаки тощо) з метою укриття запозичення;

- дослівне копіювання фрагментів тексту (від фрази до набору речень) без належного оформлення цитування;

- внесення незначних правок у скопійований матеріал (перефразування речень, зміна порядку слів у них тощо) та без належного оформлення цитування;

- компіляція – створення значного масиву тексту без поглибленого вивчення проблеми шляхом копіювання тексту із низки джерел без внесення в нього правок, з посиланням на авторів та «маскуванням» шляхом написання перехідних речень між скопійованими частинами тексту;

- подання скомпонованих власних і запозичених аргументів без належного цитування;

- парафраза – переказ своїми словами чужих думок, ідей або тексту;

- сутність парафрази полягає в заміні слів (знаків), фразеологічних зворотів або пропозицій за використання будь-якої авторської наукової праці (збереженої на електронних або паперових носіях, зокрема розміщеної в мережі «Інтернет»);

- самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів.

Академічний плагіат може стосуватися всіх типів джерел, зокрема: текстів, рисунків, фрагментів музичних творів, математичних виразів та перетворень, програмних кодів тощо. Джерелами академічного плагіату можуть

бути опубліковані і неопубліковані книжки, статті, брошури, патенти, тези, рукописи, вебсайти та інші інтернет-ресурси, роздаткові матеріали для студентів, роботи інших студентів тощо.

Типовими прикладами самоплагіату є:

- дуплікація публікацій – публікація однієї і тієї самої наукової роботи (цілком або з несуттєвими змінами) у декількох виданнях, а також повторна публікація (цілком або з несуттєвими змінами) раніше оприлюднених статей, монографій, інших наукових робіт, як нових наукових робіт;

- дублювання наукових результатів – публікація одних і тих самих наукових результатів, у різних статтях, монографіях, інших наукових працях, як нових результатів, які публікуються вперше;

- подання у звітах із виконання наукових проєктів результатів, що містилися у попередніх роботах, як отриманих під час виконання відповідного проєкту;

- агрегування чи доповнення даних – суміщення старих і нових даних без їхньої чіткої ідентифікації з відповідними посиланнями на попередні публікації;

- дезагрегування даних – публікація частини раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію;

- повторний аналіз раніше опублікованих даних без посилання на попередню публікацію цих даних та раніше виконаний їхній аналіз.

До самоплагіату не належать перевидання (стереотипні чи перероблені та/або доповнені) монографій, підручників, навчальних посібників, інших творів, що містять результати наукової, освітньої або творчої діяльності, у яких наведено інформацію про перевидання та/або посилання на перше видання. Також самоплагіатом не є обмежене використання в нових монографіях, підручниках, навчальних посібниках фрагментів раніше опублікованих робіт автора, якщо у новій роботі наведено відповідну інформацію, а обсяг дублювання узгоджений з видавцем та замовниками видання.

У чинному законодавстві України фабрикація визначається як вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях.

Фабрикація також може стосуватися вигаданих статистичних та інших даних, які нібито взяті з певних джерел інформації у випадках, коли такі джерела не існують або не містять відповідної інформації.

Фальсифікація є свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень. Фальсифікація може передбачати викривлення інформації про інструменти дослідження, матеріали чи процеси. Маніпулювання зображеннями чи поданням даних в інший спосіб, що спотворює дані або змушує занадто багато читати між рядками, також може вважатися фальсифікацією.

Фальсифікація може стосуватися неповного або свідомо викривленого опису методик дослідження з метою приховування:

- виявлених авторами методичних помилок;
- використання застарілого або непридатного для відповідних досліджень обладнання;
- застосування непридатних для цілей дослідження алгоритмів та програмного забезпечення;
- інших хиб, що могли вплинути на достовірність, точність і надійність поданих результатів.

Фальсифікацією також є надання неповної або викривленої інформації про апробацію результатів досліджень та розробок.

Отже, академічна доброчесність, з одного боку, є складною міждисциплінарною категорією, яка поєднує в собі етичні норми й правила поведінки людини в освітньо-науковому середовищі, та механізми й інструменти, за допомогою яких такі реалізуються на практиці. З іншого, існує цілий комплекс чинників, передусім морально-культурних, інституційних, освітньо-виховних, які впливають ззовні чи зсередини на університет,

визначаючи його спроможність та прагнення протидіяти академічній нечесності.

Контрольні запитання

1. Чим відрізняється інтелектуальна діяльність від творчої діяльності у науково-дослідній сфері?
2. Що містить поняття «інтелектуальна власність» згідно зі Стокгольмською конвенцією?
3. Які особливості мають об'єкти інтелектуальної власності?
4. Які є основні форми викладу матеріалів наукових досліджень і яка їхня роль у науковому процесі?
5. Що таке монографія, наукова стаття, автореферат та які їхні ключові структурні елементи?
6. Які об'єкти охоплює авторське право у науково-дослідній сфері?
7. Які твори не охороняються авторським правом згідно з українським законодавством?
8. Хто є суб'єктами авторського права і в чому відмінність первинних і похідних суб'єктів?
9. Що таке академічна доброчесність і які документи її регламентують в Україні?
10. У чому полягає різниця між академічним плагіатом, фабрикацією та фальсифікацією результатів наукової діяльності?

4 МЕТОДИ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ТА КАДАСТРУ

4.1 Загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень

Загальнонаукові методи наукових досліджень використовуються протягом всього дослідницького процесу, незалежно від галузі знань та особливостей дослідження.

Загальнонаукові методи поділяють на три великі групи:

- *емпіричні методи дослідження* (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент);
- *методи, які використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях дослідження* (абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання та ін.);
- *методи теоретичного дослідження* (від абстрактного до конкретного та ін.).

Аналіз – прийом формальної логіки, найбільш поширений метод наукового дослідження, зміст якого полягає в тому, що об'єкт дослідження ділиться (розчленовується) на складові елементи за визначеним критерієм (ознаки, відношення тощо). Кожен із виокремлених складників у подальшому вивчається самостійно як частина цілого [1].

Синтез – метод дослідження визначеного об'єкта, зміст якого полягає в виявленні зв'язків його складників (елементів), у зведенні в єдине ціле суми даних, отриманих у результаті аналізу. Синтезу зазвичай передують аналіз.

Аналіз слугує для пізнання частин як елементів складного цілого, а синтез – це процес об'єднання в єдине ціле частин, виділених за допомогою аналізу.

Порівняння полягає в одночасному співвідносному дослідженні (аналітичному співставленні) й оцінюванні двох і більше елементів, подій, процесів, властивостей, ознак об'єктів тощо. Метод порівняння є одним із

найпоширеніших способів дослідження різних засобів індивідуалізації, адже порівняння має сенс лише в сукупності однорідних об'єктів, що утворюють певний клас.

Індукція – спосіб міркування від окремих фактів, положень до загальних висновків; рух знання від одиничних тверджень до загальних положень. Індуктивні узагальнення традиційно розглядаються як емпіричні закони.

Дедукція – спосіб міркування, за якого нове положення виводиться та обґрунтовується суто логічним шляхом від загальних положень до окремих висновків.

Абстрагування – уявне відокремлення об'єкта дослідження від зв'язків з іншими об'єктами дослідження. Застосування методу абстрагування передбачає відхилення всіх несуттєвих ознак, які ускладнюють проведення дослідження чи спотворюють його результати.

Узагальнення – метод дослідження, зміст якого передбачає поширення загальних ознак об'єкта на всі споріднені об'єкти.

Теоретичну базу та методологічну основу наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру складають загальнонаукові методи: систематизації, порівняння і діалектичного розвитку систем, методології нормативно-правового й інформаційно-аналітичного забезпечення територіального розвитку використання земель регіону.

Наукову основу визначають методологія оцінки територіального розвитку, теорія систем та системний аналіз, теорія математичної статистики, методологія нормативно-правового та інформаційного забезпечення.

Спеціальні методи наукових досліджень застосовуються для вирішення окремих, спеціальних проблемних питань, враховуючи особливості, які виникають у сфері землеустрою та кадастру.

Для отримання результатів дослідження у сфері землеустрою та кадастру застосовуються такі спеціальні методи: структурно-змістовного аналізу – наприклад, для формування понятійного апарату щодо визначення територіального розвитку використання земель регіону, обґрунтування

факторів, що впливають на нього; сценарного підходу – для розробки концептуальної схеми напрямів використання земель регіону; аналітичних та методів експертного аналізу – для визначення просторових, містобудівних, інвестиційних та екологічних показників; аналізу ієрархій – для визначення вагових коефіцієнтів, що характеризують взаємний вплив просторових, містобудівних, інвестиційних та екологічних показників рівня використання земель регіону; математичного моделювання – для розробки моделей, що визначають вплив просторових, містобудівних, інвестиційних та екологічних чинників на інтегральний показник рівня використання земель регіону; геоінформаційного аналізу – для побудови інформаційної системи рівня використання земель регіону; нейронних мереж – для прогнозування змін інтегрального показника рівня використання земель регіону; геофакторного моделювання – для розробки геоінформаційної тривимірної моделі моніторингу стану використання земель регіонів та формування методичних рекомендацій його забезпечення; геопросторового аналізу – для побудови геоінформаційних моніторингових карт використання земель.

4.2 Геопросторовий аналіз як інструментарій проведення наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру

Геопросторовий аналіз визначається як комплексний інструментарій проведення наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру. Він об'єднує сформоване інформаційно-аналітичне забезпечення, результати оцінки чинників, що впливають на використання земель, інструментарій математичного моделювання та геоінформаційних систем.

Для геопросторового аналізу сформована структура, яка враховує алгоритми створення та роботи баз геоданих, а також процес визначення та аналізу рівня використання земель регіонів у розрізі впливу просторових, містобудівних, інвестиційних і екологічних чинників. Варто зазначити, що геоінформаційний аналіз розглянемо на прикладі програмного комплексу

ArcGIS з використанням програмних модулів:

1. ArcCatalog – розробка та робота з базою геоданих узагальнювальних просторових, містобудівних, інвестиційних, екологічних та інтегрального показника рівня використання земель регіонів.

2. ArcMap – візуалізація векторного набору даних оцінки узагальнювальних просторових, містобудівних, інвестиційних і екологічних чинників рівня використання земель регіонів.

3. ArcScene – розробка та моделювання тривимірного сценарного подання шарів системи використання земель регіонів.

Технологія застосування ГІС для визначення та використання узагальнювальних показників використання земель регіонів, а також моделювання їхнього впливу на інтегральний показник передбачає розробку алгоритму створення та визначення особливостей роботи баз геоданих. Зазначений алгоритм складається з таких етапів:

1. Створення інформаційної бази для аналізу територіального розвитку використання земель регіонів в ArcCatalog:

- розробка базових узагальнювальних груп показників рівня використання земель регіонів;
- формування бази геоданих узагальнювальних показників та створення бази геоданих інтегральних показників;
- створення шейп-файлу та прив'язка визначених показників за регіонами.

2. Геоінформаційний аналіз узагальнювальних та інтегрального показників у модулі ArcMap:

- візуалізація даних оцінки узагальнювальних просторових, містобудівних, інвестиційних та екологічних показників рівня використання земель регіонів;
- створення набору шарів узагальнювальних показників, розробка та візуалізація інтегральних показників рівня використання земель регіонів;
- розробка стандартизованої шкали рівнів показників рівня

використання земель регіонів;

– аналіз інтегральних показників рівня використання земель регіонів за територіальними ознаками.

3. Побудова та моделювання тривимірного сценарного подання шарів системи рівня використання земель регіонів у програмному модулі ArcScene.

Таким чином, розроблено алгоритм створення та роботи баз геоданих показників рівня використання земель регіонів (рис. 4.1), визначено етапи та інформаційне забезпечення його реалізації як складової технології застосування ГІС.

Алгоритм створення просторової інформації для моделювання та аналізу даних рівня використання земель регіонів подано у вигляді сукупності взаємопов'язаних операцій з розробки та підготовки баз геоданих показників у програмному середовищі ГІС.

Система геоінформаційного забезпечення рівня використання земель регіону з урахуванням просторових, містобудівних, інвестиційних і екологічних узагальнювальних даних реалізується за такими складовими:

1. Застосування програмного забезпечення для розробки геоінформаційної системи рівня використання земель регіонів.

2. Використання бази геоданих показників рівня використання земель регіонів для створення набору шарів геоінформаційної системи.

3. Аналіз узагальнювальних інтегральних показників рівня використання земель регіонів з урахуванням територіальних та законодавчих характеристик.

4. Вибір технології оцінки інтегральних показників рівня використання земель регіонів.

5. Застосування програмного модулю ГІС і технології математичного моделювання показників рівня використання земель регіонів.

6. Створення моделей процесу та аналізу показників рівня використання земель регіонів.

7. Розробка набору шарів просторових, містобудівних, інвестиційних і екологічних узагальнювальних показників.

8. Аналіз та розробка шару інтегральних показників рівня використання земель регіонів.

9. Застосування шкали впливу даних моделювання показників рівня використання земель регіонів.

10. Візуалізація даних, подання сцени геоінформаційної системи рівня використання земель регіонів.

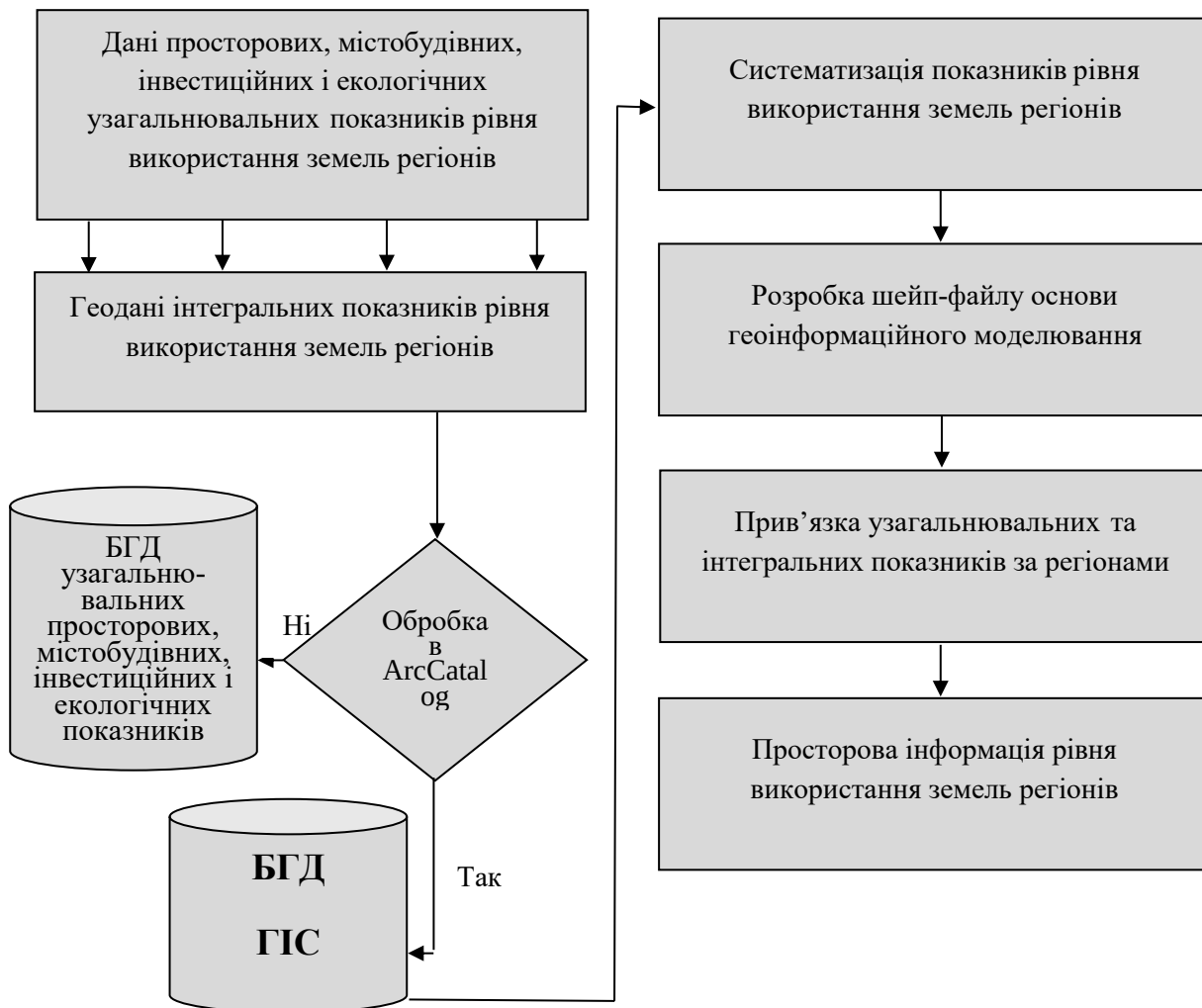


Рисунок 4.1 – Алгоритм створення та роботи баз геоданих показників рівня використання земель регіонів

Результати ГІС аналізу узагальнювальних просторових чинників рівня використання земель регіонів подані на рисунку 4.2.

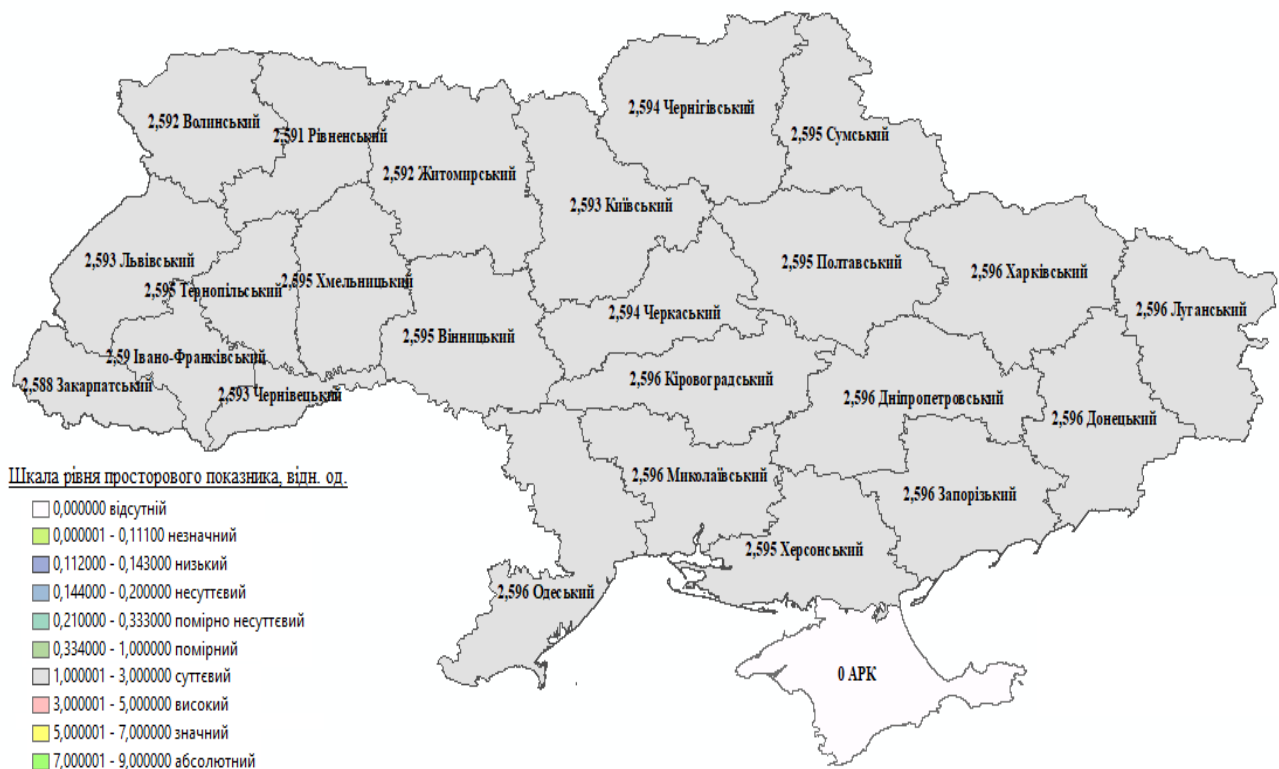


Рисунок 4.2 – Геоінформаційна карта узагальнювальних просторових показників рівня використання земель регіонів

Особливістю застосування геоінформаційного аналізу для формування відповідного забезпечення та подання інтегральних показників використання земель є розробка схеми формування геоінформаційного забезпечення (рис. 4.3). Разом із тим важливою складовою схеми є моделювання впливу груп узагальнювальних показників, які формують, наприклад, інтегральний чинник використання земель, наприклад, територіальних громад (ТГ). Запропонована схема дозволяє сформувати геоінформаційне забезпечення моніторингу використання земель [3].

У розробленій схемі виокремлені такі елементи:

1. Моделювання узагальнювальних показників використання земель територіальних громад.
2. Створення бази геоданих показників використання земель територіальних громад з урахуванням просторових, містобудівних, соціально-економічних і екологічних особливостей.



Рисунок 4.3 – Схема формування геоінформаційного забезпечення моніторингу використання земель територіальних громад

3. Вибір просторової основи та прив'язка визначених показників використання земель ТГ за регіонами.

4. Розподіл зон формування інтегрального та узагальнювальних показників використання земель ТГ за регіонами.

5. Здійснення аналізу інтегрального та узагальнювальних показників

використання земель ТГ за регіонами.

6. Візуальне подання даних аналізу інтегрального та узагальнювальних показників на моніторинговій ГІС-карті.

7. Формування просторової основи показника зміни валового регіонального продукту на одиницю площі.

8. Побудова моніторингової ГІС-карти показника зміни валового регіонального продукту на одиницю площі.

9. Розробка моніторингової ГІС-карти прогнозних значень показника зміни валового регіонального продукту на одиницю площі залежно від змін інтегрального чинника використання земель ТГ [3].

Зі схеми видно, що застосування геоінформаційних систем для моделювання, оцінки та аналізу інтегрального й узагальнювальних показників використання земель територіальних громад дає можливість сформувати моніторингову основу для ухвалення рішень щодо використання земель ТГ. Сформовані етапи дозволяють візуалізувати зміни валового регіонального продукту на одиницю площі, визначити напрями його змін у визначеній перспективі залежно від напрямів та особливостей використання земель територіальних громад. Отже, у результаті застосування ГІС-інструментарію на основі визначених даних побудовані моніторингові ГІС-карти показників використання земель ТГ та валового регіонального продукту (рис. 4.4–4.11, враховуючи просторові, містобудівні соціально-економічні й екологічні особливості [3].



Рисунок 4.4 – Моніторингова ГІС-карта інтегрального показника використання земель ТГ за регіонами України, відн. од.



Рисунок 4.5 – Моніторингова ГІС-карта узагальнювального просторового показника використання земель ТГ за регіонами України, відн. од.



Рисунок 4.6 – Моніторингова ГІС-карта узагальнювального містобудівного показника використання земель ТГ за регіонами України, відн. од.

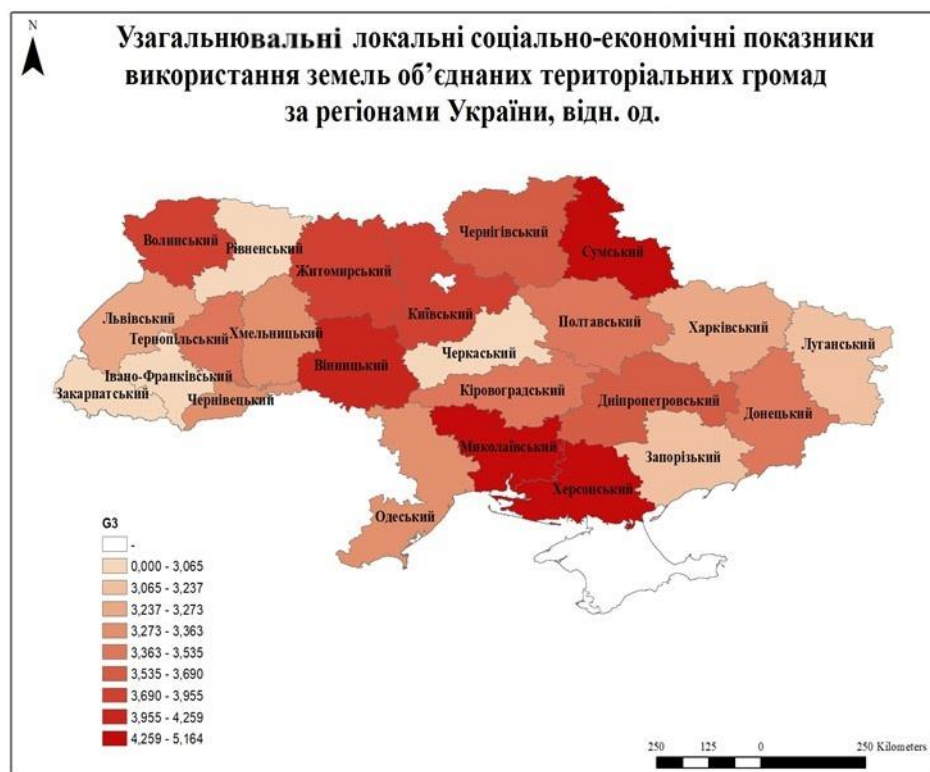


Рисунок 4.7 – Моніторингова ГІС-карта узагальнювального соціально-економічного показника використання земель ТГ за регіонами України, відн. од.



Рисунок 4.8 – Моніторингова ГІС-карта узагальнювального екологічного показника використання земель ТГ за регіонами України, відн. од.



Рисунок 4.9 – Моніторингова ГІС-карта показника зміни валового регіонального продукту на одиниці площі ТГ за регіонами України, відн. од.



Рисунок 4.10 – Моніторингова ГІС-карта регресійного моделювання зміни валового регіонального продукту на одиницю площі залежно від зміни узагальнювальних показників використання земель ТГ на 10 % за регіонами України, відн. од.



Рисунок 4.11 – Моніторингова ГІС-карта регресійного моделювання зміни валового регіонального продукту на одиницю площі залежно від зміни інтегрального показника використання земель ТГ за регіонами України, відн. од.

Таким чином, запропоноване геоінформаційне забезпечення моніторингу використання земель ТГ визначається як елемент науково обґрунтованих рекомендацій щодо формування та реалізації моніторингу для зростання ефективності використання земель у контексті створення умов для регіонального розвитку [3].

Контрольні запитання

1. Які основні групи загальнонаукових методів використовуються у наукових дослідженнях?
2. У чому полягає відмінність між аналізом і синтезом у процесі наукового пізнання?
3. Як відрізняються методи індукції та дедукції та які приклади їхнього застосування у землеустрої?
4. Яке значення має метод абстрагування в науковому дослідженні?
5. Назвіть основні спеціальні методи, що застосовуються у дослідженнях у сфері землеустрою та кадастру.
6. Як використовується метод аналізу ієрархій у визначенні впливу чинників на використання земель?
7. У чому полягає принцип роботи геоінформаційного аналізу на базі ArcGIS у дослідженнях земельного використання?
8. Які етапи формують алгоритм створення та роботи з базами геоданих для аналізу використання земель?
9. Яка роль моніторингових ГІС-карт у візуалізації показників використання земель ТГ?
10. Як геоінформаційне забезпечення сприяє ухваленню рішень щодо ефективного використання земель територіальних громад?

5 МОДЕЛІ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ТА КАДАСТРУ

5.1 Математичне моделювання чинників, що впливають на землеустрій та кадастр

Для створення кількісної основи ухвалення рішення у сфері землеустрою та кадастру запропоновано здійснити математичне моделювання впливу чинників. Математичне моделювання реалізується через призму відповідних етапів:

1. Формування інформаційно-аналітичного забезпечення щодо чинників використання земель й застосування кадастрової інформації.
2. Застосування методів математичного моделювання відносно встановлення впливу чинників.
3. Розробка математичних моделей впливу чинників.
4. Визначення критеріїв адекватності математичних моделей.
5. Інтерпретація отриманих результатів [5].

Для проведення математичного моделювання формується інформаційно-аналітичне забезпечення, узагальнюється нормативно-правове забезпечення.

Формування інформаційно-аналітичного забезпечення щодо чинників використання земель та кадастрової інформації здійснюється також за результатами аналітичної роботи, результатів експертних оцінок, результатів оцінки відповідних чинників.

Застосування методів математичного моделювання відносно встановлення впливу чинників здійснюється шляхом використання кореляційно-регресійного аналізу, методів відбору факторів, геофакторного аналізу.

Розробка математичних моделей впливу чинників здійснюється на основі застосування методу включення або виключення.

Для визначення рівня адекватності математичних моделей оцінюються такі критерії:

а) t-критерій Стюдента: визначає доцільність включення змінної до математичної моделі, визначається за моделлю:

$$t = \frac{|x_1 - x_2|}{\sqrt{\frac{w_{x1}^2}{N_1} + \frac{w_{x2}^2}{N_2}}}, \quad (5.1)$$

де N_1, N_2 – розмір вибірки даних.

Фактичне значення t-критерій Стюдента порівнюється із його нормативними значеннями. У випадку, коли фактичне значення критерію перевищує його нормативне значення, то включення в економіко-математичну модель змінних є доцільним. У випадку, коли фактичне значення t-критерій Стюдента менше, ніж нормативне, то відповідний показник виключається із моделі. Нормативні значення t-критерій Стюдента подані у спеціальних таблицях [7];

б) F-критерій Фішера: характеризує суттєвість встановлених у економіко-математичній моделі зв'язків між показниками та достовірність визначеного коефіцієнта кореляції, визначається за моделлю:

$$F = \frac{r^2}{1 - r^2} \times \frac{(n - m - 1)}{m}, \quad (5.2)$$

де n – кількість спостережень, од.

Фактичне значення F-критерію Фішера порівнюється із його нормативним значенням. Якщо фактичне значення критерію перевищує нормативне, то підтверджується суттєвість встановлених зв'язків і достовірність коефіцієнта кореляції. Коли фактичне значення F-критерію Фішера менше за його нормативне значення, то модель є недостовірною, змінюються показники, що впливають на узагальнювальний чинник

формування та використання соціальної корпоративної відповідальності підприємств [7];

в) перевірка на гомо- або гетероскедастичність: гетероскедастичність показує високий рівень розсіювання залишків моделі, гомоскедастичність – свідчить про однорідність визначених залишків моделі. Визначаються за критерієм μ ; параметричним тестом Гольдфелда – Квандта; непараметричним тестом Гольдфелда – Квандта; тестом Глейсера. Для проведення поданого дослідження застосовується програмний комплекс «Statistica». Гетероскедастичність підтверджується, якщо значення, зокрема критерію μ , перевищує середнє арифметичне значення змінної. У протилежному випадку підтверджується гомоскедастичність. У випадку гетероскедастичності модель вважається недостовірною, у протилежній ситуації – підтверджується її достовірність [7];

г) критерій Дарбіна – Уотсона (S): застосовується для перевірки економіко-математичної моделі на автокореляцію. Якщо підтверджується автокореляції, то модель вважається неадекватною і перебудовується. У протилежному випадку – підтверджується її важливість і достовірність. Критерій Дарбіна – Уотсона порівнюється з теоретичними значеннями s_u та s_d . Якщо фактичне значення критерію Дарбіна – Уотсона менше s_u , то підтверджується позитивна автокореляція. Якщо фактичне значення критерію перевищує s_d – автокореляція відсутня. Якщо критерій Дарбіна – Уотсона знаходиться у проміжку між s_u та s_d , то неможливо ухвалити рішення щодо наявності або відсутності автокореляції. Необхідно здійснювати додаткові дослідження [7];

д) перевірка на мультиколінеарність: визначає рівень залежності між незалежними змінними. Якщо існує високий рівень залежності між змінними, то підтверджується мультиколінеарність і модель вважається недостовірною. Якщо низький рівень зв'язку між незалежними змінними, то модель є адекватною. Перевірка на мультиколінеарність здійснюється на основі коефіцієнтів парної кореляції між незалежними змінними. Вона визначається за

рівнями: 0 – відсутня мультиколінеарність; 0,01–0,2 – низька; 0,201–0,4 – несуттєва; 0,401–0,6 – посередня; 0,601–0,8 – значна; 0,801–0,99 – висока; 1 – абсолютна. Коли значення коефіцієнтів парної кореляції між незалежними змінними знаходяться у діапазоні від 0,601 до 1 – то це свідчить про мультиколінеарність і модель вважається неадекватною. За значення коефіцієнтів парної кореляції від 0 до 0,6 мультиколінеарність відсутня [7].

Інтерпретація отриманих результатів здійснюється за результатами математичного моделювання. Зокрема, визначається рівень зміни незалежних чинників та їхній вплив на узагальнювальний показник. Формується основа для прогнозування змін чинників та розробки науково обґрунтованих рекомендацій.

5.2 Застосування геоінформаційних систем для подання результатів наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру

Застосування геоінформаційних систем для подання результатів наукових досліджень у сфері землеустрою та кадастру здійснюється на основі напрямів, які подані в попередній темі.

Інструментально застосування геоінформаційних систем здійснюється із застосуванням спеціалізованого програмного забезпечення, наприклад ArcGis.

Варто зазначити, що визначена необхідність розробки та реалізації геоінформаційних систем (ГІС) на регіональному рівні, яка створюється відповідно до Закону «Про засади державної регіональної політики» для моніторингу та оцінювання розвитку регіонів і територіальних громад. Власником ГІС є держава в особі Міністерства розвитку громад територій та інфраструктури, а адміністратором – Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України, яке, зокрема, розробляє регламент роботи системи, що затверджується Міністерством. «Геоінформаційна система є одним з ключових цифрових рішень, які впроваджує Міністерство для успішного відновлення і розвитку громад. Відновлення неможливо робити наосліп, і ГІС

дозволяє ухвалювати рішення, впроваджувати плани відновлення та моніторити їхнє виконання, ґрунтуючись на актуальних даних. Це робить систему сучасним і потужним інструментом реалізації державної політики регіонального розвитку», – зазначив Віцепрем'єр-міністр з відновлення України – Міністр розвитку громад, територій та інфраструктури Олександр Кубраков. Мета ГІС – забезпечення органів влади актуальними даними для підготовки та ухвалення управлінських рішень щодо відновлення та розвитку громад і регіонів, а також моніторингу та оцінювання їхнього виконання. Система дозволить оперативно оцінювати соціальну та економічну ситуацію в кожній громаді, визначати типові проблеми та оцінювати ефективність витрачання публічних коштів на реалізацію місцевих і регіональних планів відновлення. Також ГІС допоможе управляти впровадженням державної стратегії регіонального розвитку, а також стратегіями регіонів та громад України [8].

Базуючись на геопросторовій інформації у вигляді багат шарових мап, система забезпечує аналіз та візуалізацію даних, що дозволяє ефективно управляти інвестиціями та регіональним розвитком у розрізі громад, територій, окремих галузей та сфер діяльності. Наприклад, інтерактивні мапи дозволяють побачити розташування об'єктів, пошкоджених чи зруйнованих через збройну агресію, рівень доступу окремих громад до освітніх чи медичних послуг, динаміку зміни чисельності населення в окремих громадах та регіонах тощо. Разом з Галузевою системою управління відновлення інфраструктури, ГІС є однією зі складових цифрової екосистеми управління відбудовою DREAM, яка забезпечує моніторинг, управління та контроль за проєктами відновлення на всіх стадіях. Крім того, ГІС інтегрується з методологією пріоритезації проєктів відновлення, яку розробляє Міністерство відновлення спільно зі Світовим банком. А отже, всі проєкти відновлення в DREAM контролюватимуться на відповідність національній, регіональній та місцевій стратегіям та планам відновлення. В основу роботи ГІС покладено європейські практики збору показників соціально-економічного розвитку для формування регіональної політики. Оновлені показники системи будуть гармонізованими з показниками

систем країн Європи, що дозволить Україні отримати доступ до найкращих політик і програм фінансування ЄС [8].

Під час проведення дослідження варто звернути увагу на визначення:

1) базові геопросторові дані – загальнодоступні геопросторові дані, що складають уніфіковану цифрову координатно-просторову основу для виробництва, інтеграції та провадження іншої діяльності з різними геопросторовими даними;

2) виробник геопросторових даних (далі – виробник даних) – орган державної влади, орган місцевого самоврядування, фізична або юридична особа, що здійснює виробництво та/або оновлення геопросторових даних та метаданих;

3) геоінформаційна система – інформаційна система, призначена для провадження діяльності з геопросторовими даними та метаданими;

4) геопортал – комплекс програмно-технічних засобів, мережевих сервісів та сервісів геопросторових даних, що забезпечують відображення в мережі «Інтернет» геопросторових даних та метаданих, а також доступ користувачів до таких даних;

5) геопросторовий об'єкт – об'єкт, що характеризується певним місцезнаходженням на Землі і визначеними у встановленій системі просторово-часовими координатами;

6) геопросторові дані – сукупність даних про геопросторовий об'єкт;

7) держатель геопросторових даних – орган державної влади, орган місцевого самоврядування, фізична або юридична особа, що замовляє, отримує та/або володіє геопросторовими даними та метаданими;

8) діяльність з геопросторовими даними та метаданими – дії з виробництва, оновлення, оброблення, зберігання, оприлюднення, візуалізації та використання геопросторових даних та метаданих;

9) інтероперабельність – здатність геопросторових даних, метаданих, технічних і програмних засобів до функціональної та інформаційної автоматизованої взаємодії;

10) користувач – будь-яка фізична або юридична особа, яка використовує геопросторові дані;

11) метадані – відомості про геопросторові дані та/або сервіси, що надають можливість їхнього пошуку та використання;

12) національна інфраструктура геопросторових даних – взаємопов’язана сукупність організаційної структури, технічних і програмних засобів, базових та тематичних наборів геопросторових даних, метаданих, сервісів, технічних регламентів, стандартів, технічних специфікацій, необхідних для виробництва, оновлення, оброблення, зберігання, оприлюднення, використання геопросторових даних та метаданих, іншої діяльності з такими даними;

13) національний геоportal – офіційний геоportal національної інфраструктури геопросторових даних, що забезпечує оприлюднення та доступ до геопросторових даних та метаданих;

14) сервіс – програмно-технічний засіб, за допомогою якого надається можливість здійснювати пошук, перегляд, доступ, завантаження, перетворення геопросторових даних та метаданих та іншу діяльність з такими даними;

15) тематичні геопросторові дані – геопросторові дані, не віднесені до базових геопросторових даних [9].

Геопросторові дані поділяються на базові геопросторові дані та тематичні геопросторові дані. Базовими геопросторовими даними є відомості про:

- 1) системи відліку координат і висот;
- 2) державний кордон України;
- 3) адміністративно-територіальні одиниці, зокрема їхні межі;
- 4) територіальні громади, зокрема межі їхніх територій;
- 5) гідрографічні об’єкти та гідротехнічні споруди;
- 6) населені пункти, зокрема їхню вулично-дорожню мережу;
- 7) будівлі та споруди;
- 8) автомобільні дороги;
- 9) залізниці;
- 10) інженерні комунікації;

- 11) аеропорти, морські та річкові порти;
- 12) земний покрив та ґрунти;
- 13) земельні ділянки;
- 14) реєстри вулиць та адреси об'єктів;
- 15) географічні назви;
- 16) цифрову модель рельєфу;
- 17) ортофотоплани.

До тематичних геопросторових даних належать усі види геопросторових даних, що створюються на основі базових геопросторових даних або як самостійні набори даних. Порядок функціонування національної інфраструктури геопросторових даних, що затверджується Кабінетом Міністрів України, визначає:

- 1) склад базових геопросторових даних та геопросторових даних, зазначених у додатку до закону;
- 2) органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та інших держателів, відповідальних за створення та оновлення геопросторових даних та метаданих;
- 3) організацію виробництва, оновлення, оброблення, зберігання, оприлюднення, візуалізації, використання геопросторових даних та метаданих, іншої діяльності з ними [9].

Базові геопросторові дані не повинні містити відомості, що становлять державну таємницю, та іншу інформацію, доступ до якої обмежений відповідно до закону (інформацію з обмеженим доступом). Метадані містять довідкову інформацію про склад, структуру, якість, територіальне охоплення, функції, умови використання геопросторових даних та сервісів та можуть містити іншу довідкову інформацію. Відповідальність за достовірність, повноту, точність і актуальність геопросторових даних та метаданих несе держатель даних [9].

У складі національної інфраструктури геопросторових даних створюються та функціонують національний геопортал та інші геопортали за галузевим чи територіальним охопленням. Створення, функціонування та

розвиток національного геоportалу забезпечує центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері національної інфраструктури геопросторових даних. Держателем національного геоportалу є центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері національної інфраструктури геопросторових даних. Майнові права інтелектуальної власності на національний геоportал належать державі в особі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері національної інфраструктури геопросторових даних. На національному геоportалі відображаються базові геопросторові дані та метадані, а також геопросторові дані та метадані геоінформаційних систем, ведення яких відповідно до законодавства забезпечується органами державної влади та органами місцевого самоврядування, можливе відображення інших геопросторових даних та метаданих. У складі національного геоportалу і геоportалів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування створюються та функціонують такі мережеві сервіси:

- 1) сервіси пошуку, що забезпечують виявлення геопросторових даних та метаданих;
- 2) сервіси перегляду геопросторових даних та метаданих;
- 3) сервіси доступу до геопросторових даних та метаданих, зокрема у формах завантаження даних та інтерфейсів прикладного програмування;
- 4) сервіси перетворення геопросторових даних з метою досягнення інтероперабельності;
- 5) інші сервіси для провадження діяльності з геопросторовими даними та метаданими, зокрема сервіси з надання адміністративних послуг [9].

Мережеві сервіси геоportалів створюються та розвиваються з урахуванням пропозицій користувачів, забезпечуючи простоту їхньої експлуатації у мережі «Інтернет» на основі поширених вебглядачів та редакторів, без необхідності застосування спеціально створених для цього технологічних та програмних засобів, цілодобово без обмежень. За зверненням держателів геопросторових даних та за погодженням центрального органу

виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері національної інфраструктури геопросторових даних, на національному геопорталі за допомогою сервісів доступу відображаються геопросторові дані та метадані таких держателів геопросторових даних. Перелік підстав для відмови відображувати геопросторові дані та метадані на національному геопорталі визначається Кабінетом Міністрів України у Порядку функціонування національної інфраструктури геопросторових даних. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері національної інфраструктури геопросторових даних:

1) здійснює моніторинг наявності, актуальності, відкритості, інтегрованості геопросторових даних та метаданих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, інших держателів даних;

2) у разі виявлення недостовірних чи помилково зазначених геопросторових даних та метаданих, відображених на національному геопорталі, повинен протягом трьох робочих днів з дня виявлення таких даних оприлюднити на національному геопорталі виявлений факт і звернутися до відповідного держателя даних для усунення неточностей;

3) у разі невиконання держателем даних положень цього Закону готує та надсилає до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері національної інфраструктури геопросторових даних, відповідні пропозиції, вживає інших заходів для вирішення виявлених проблем;

4) готує за результатами моніторингу щорічний звіт про стан функціонування та розвитку національної інфраструктури геопросторових даних, який оприлюднюється та подається до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері національної інфраструктури геопросторових даних [9].

Таким чином, застосування геоінформаційних систем дозволяє провести просторовий моніторинг чинників, що впливають на використання земель, формування кадастрової інформації, створює підґрунтя для підвищення

ефективності процесів у сфері землеустрою, надає можливості виокремити негативні процеси та своєчасно їх попереджувати. Водночас важливого значення у цьому процесі має формування інформаційно-аналітичного й просторового забезпечення, оцінка чинників, визначення можливостей застосування математичних методів і моделей.

Інструментарій геоінформаційних систем підвищує ефективність якості та результативності досліджень у сфері землеустрою та кадастру щодо прогнозування можливих змін та розроблення відповідних сценаріїв.

Контрольні запитання

1. Які етапи включає процес математичного моделювання чинників у сфері землеустрою та кадастру?
2. Які методи математичного моделювання застосовуються для встановлення впливу чинників на використання земель?
3. У чому полягає суть методу включення / виключення змінних під час побудови математичної моделі?
4. Як використовується t-критерій Стюдента у перевірці доцільності включення змінних у модель?
5. Для чого застосовується F-критерій Фішера у процесі оцінювання математичної моделі?
6. Що таке гетероскедастичність і як вона впливає на достовірність моделі?
7. Як перевіряється наявність автокореляції в економіко-математичній моделі?
8. Що означає мультиколінеарність і як визначити її рівень у математичній моделі?
9. Яку роль відіграють геоінформаційні системи (ГІС) у поданні результатів наукових досліджень у сфері землеустрою?
10. Що таке національна інфраструктура геопросторових даних і яке її значення у проведенні регіональних досліджень?

6 ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ТА КАДАСТРУ

6.1 Об'єкти промислової власності у сфері землеустрою та кадастру

На відміну від об'єктів авторського права, охорона яких забезпечується з моменту втілення у формі, придатній для сприйняття оточуючими, правовий режим охорони об'єктів патентного права не обмежується лише вимогами щодо зовнішнього оформлення результатів творчості. Пріоритетне значення надається відповідності внутрішніх ознак створених об'єктів визначеним законом формальним умовам. Патентним правом охороняється не лише форма технічного результату, а насамперед, його зміст, тобто, сукупність тих суттєвих ознак, що забезпечують унікальність створеного продукту чи процесу.

Відповідно до чинного законодавства України про промислову власність до цієї групи об'єктів інтелектуальної власності належать: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, нерозкрита інформація, зокрема секрети виробництва (ноу-хау), селекційні досягнення, раціоналізаторські пропозиції.

Одним із найважливіших принципів патентної системи є те, що обов'язковою умовою правової охорони тієї чи іншої розробки є її офіційне визнання, тобто винахід, промисловий зразок, корисна модель за умови відповідності їхнім критеріям патентоспроможності повинні бути офіційно визнані і підтверджені видачею охоронного документа.

Система патентування сприяє технологічному розвитку такими основними шляхами: стимулює створення нових технологій, забезпечує умови для успішного промислового застосування нових технологій, сприяє передачі технологій, слугує інструментом технологічного планування і реалізації відповідної стратегії, забезпечує заохочення надходжень іноземних інвестицій.

Основною правовою формою охорони є патент.

Патент – це техніко-юридичний документ, що засвідчує пріоритет авторства, право власності на об'єкти патентного права, засвідчує виключні права і обов'язки для патентовласника.

Різновиди патенту:

– патент на винахід – охоронний документ, що видається на підставі результату кваліфікаційної експертизи заявки, діє протягом 20 років; цей строк може бути продовжений в установленому законом порядку щодо винаходу, використання якого потребує спеціальних випробувань та офіційного дозволу;

– патент на корисну модель – видається за результатами формальної експертизи, діє протягом 10 років (п. 4 ст. 465 ЦКУ);

– патент на секретні винаходи – різновид патенту, який видається на винахід, що відноситься до державної таємниці, діє протягом терміна закритої інформації, але не більше 20 років;

– патент на секретну корисну модель видається на корисну модель, що відноситься до державної таємниці, діє не більш 10 років;

Свідоцтво на промисловий зразок – видається на промисловий зразок, діє протягом 5 років продовжується за клопотанням власника на 5 років, загальний строк дії не може перевищувати 25 років.

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [4], *винахід (корисна модель)* – результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології. Винахід – це технологічне (технічне) вирішення, що відповідає умовам патентоздатності: новизні, винахідницькому рівню та промисловій придатності. Корисна модель відрізняється від винаходу тим, що до неї не застосовуються умови винахідницького рівня. Різновиди винаходів (корисних моделей) показані на рисунку 6.1.

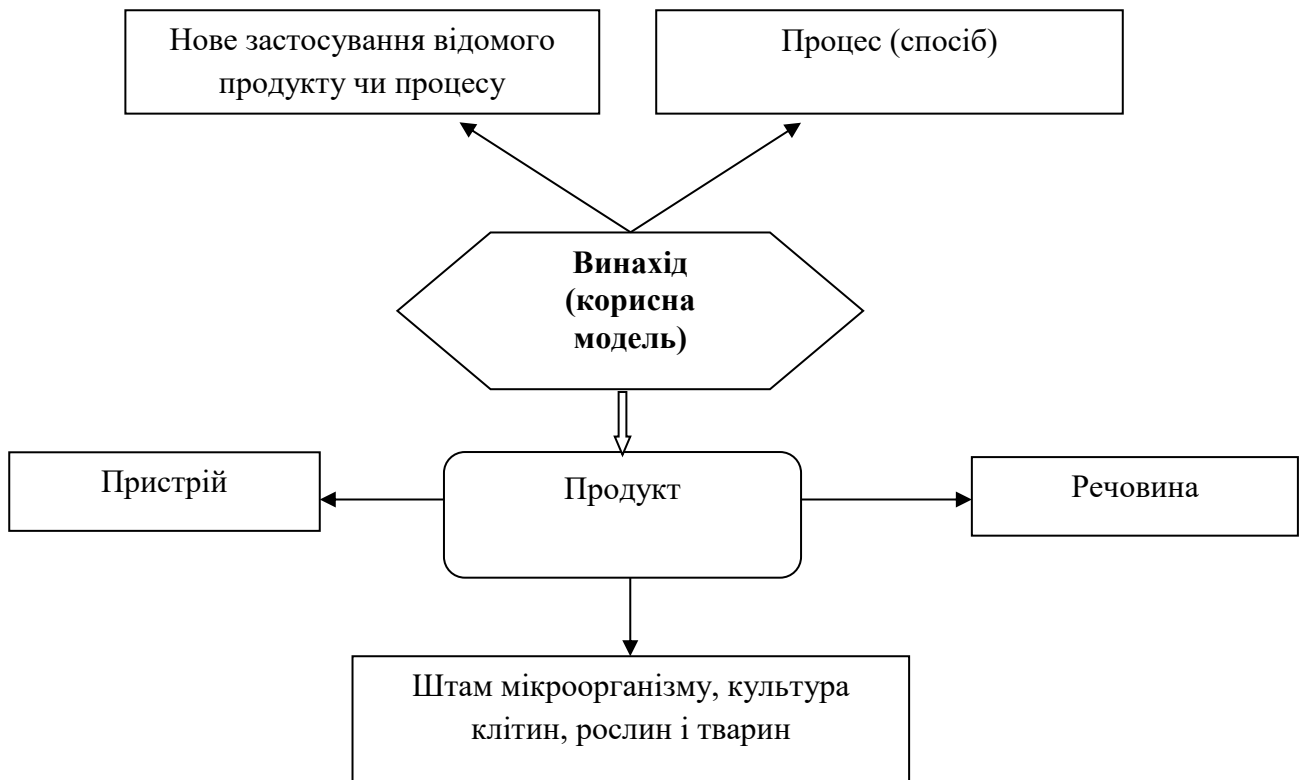


Рисунок 6.1 – Різновиди винаходів (корисних моделей)

Пристроєм називають агрегати, машини, механізми, прилади, знаряддя праці, інструменти та інші продукти уречевленої праці, призначені для виконання виробничих і технологічних процесів, для задоволення будь-яких потреб суспільства.

До процесів (способів) як об’єктів винаходів належать процеси виконання дій над матеріальним об’єктом (об’єктами) за допомогою матеріальних об’єктів. Процес (спосіб) як об’єкт винаходу характеризується лише діями над матеріальними об’єктами (сировиною, заготовкою тощо), які виконуються в певному часовому порядку.

Речовина – це те, із чого складається фізичне тіло. Усі речовини складаються з атомів.

Штам мікроорганізму, культура клітин, рослин і тварин – це сукупність клітин, що мають спільне походження і характеризуються однаковими стійкими ознаками. Штами мікроорганізмів можуть використовуватися

безпосередньо як мікробна маса або як виробничі штами, що продукують корисні речовини.

Нове застосування відомого продукту чи процесу полягає в тому, що відомий об'єкт винаходу (корисної моделі) пропонується використовувати з іншою метою для розв'язання задачі, яка раніше не вирішувалась, коли вперше був застосований цей об'єкт. Разом із тим мається на увазі, що виявлена властивість об'єкта виявляється лише в певних умовах застосування.

Закон особливо підкреслює, що правова охорона не поширюється на такі об'єкти технології як сорти рослин і породи тварин, біологічні процеси відтворення рослин та тварин, що не відносяться до небіологічних та мікробіологічних процесів, топографії інтегральних мікросхем, результати художнього конструювання.

Не визнаються також винаходами відкриття, наукові теорії та математичні методи, методи інтелектуальної, господарської, організаційної та комерційної діяльності, правила виконання фізичних вправ, проведення ігор, конкурсів, аукціонів, проекти та схеми планування споруд, будинків, територій, умовні позначення (дорожні знаки, маршрути, коди, шрифти тощо), розклади, інструкції, комп'ютерні програми, форма подання інформації (наприклад, у вигляді таблиці, діаграми, графіка, за допомогою акустичних сигналів). Зазначені об'єкти зазвичай підпадають під охорону авторського права та суміжних прав чи інших інститутів інтелектуальної власності.

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» *промисловий зразок* – результат інтелектуальної, творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання. Зареєстрований промисловий зразок – промисловий зразок, відомості про який занесено до Реєстру і на який видано свідоцтво.

Промисловий зразок – це результат творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання, а саме в тій її частині, яка візуально проявляється в зовнішньому вигляді виробу, характеризуючи його декоративне та естетичне вирішення, що в міжнародній практиці називається англійським словом

«дизайн». Головна цінність дизайну виробу масового виробництва в тому, що він сприяє продажу виробу.

Як зазначено в Законі України «Про охорону прав на промислові зразки», промисловим зразком може бути зовнішній вигляд виробу або його частини, що визначається, зокрема, лініями, контурами, кольором, формою, текстурою та/або матеріалом виробу, та/або його оздобленням.

Заявка може стосуватися одного або кількох (множинна заявка) промислових зразків, що належать до одного і того самого класу МКПЗ. Множинна заявка може містити не більше ста промислових зразків [3].

Промислові зразки використовуються у широкому асортименті промислових та ремісничих виробів, чи то упаковка чи контейнери, предмети меблів та домашнього вжитку або освітлювальні прилади та прикраси, електроприлади чи текстильні вироби. Промислові зразки можуть також застосовуватися до графічних символів, графічних інтерфейсів користувачів та логотипів.

Під промисловим зразком мається на увазі як сам виріб, так і будь-яка його частина, якщо вона виготовляється і продається окремо. Частина виробу може бути заявлена як промисловий зразок лише у тому випадку, якщо вона призначена для уніфікованого застосування, тобто може бути використана поряд із цілим рядом виробів, а також має самостійні призначення та завершену композицію.

Рішення зовнішнього вигляду виробу, яке охороняється як промисловий зразок, повинно мати художньо-конструкторський характер. Отже, у зовнішньому вигляді виробу мають поєднуватися художні та конструкторські елементи. Використання лише одних художніх засобів, наприклад, зміна кольору виробу, точнісінько, як і лише конструкторських засобів, наприклад, зміна розміру виробу, для промислових зразків замало. Художні та конструкторські елементи мають гармонійно поєднуватися і взаємно доповнювати один одного.

Зовнішнім виглядом виробу вважається такий вигляд, який оглядається у процесі нормальної експлуатації чи використання виробу.

Промислові зразки можуть бути:

- об’ємні – це вироби, що становлять композицію, в основі якої покладена розвинута об’ємно-просторова структура (наприклад зовнішній вигляд меблів, упаковки тощо);

- площинні – вироби, що становлять композицію, в основі якої покладено двомірне лінійно-графічне співвідношення елементів, яке не може бути сприйнято візуально як об’ємне (наприклад зовнішній вигляд килиму, етикетки тощо);

- комбіновані – вироби, що характеризуються загальними ознаками, властивими об’ємним і площинним зразкам (наприклад інформаційне табло, посуд з орнаментом тощо).

Відповідно до нової редакції Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» [10] тепер може одержати правову охорону незареєстрований промисловий зразок, якщо його доведено до загального відома.

Для промислового зразка встановлено два критерії охороноздатності – новизна та індивідуальний характер.

Одним із головних критеріїв охороноздатності промислового зразка є його новизна. Промисловий зразок визнається новим, якщо жоден ідентичний промисловий зразок не доведено до загального відома щодо:

- зареєстрованого промислового зразка – до дати подання заявки до НОІВ або, якщо заявлено пріоритет, до дати її пріоритету;

- незареєстрованого промислового зразка – до дати, на яку промисловий зразок, щодо якого вимагається охорона, вперше був доведений до загального відома.

У загальній системі об’єктів права інтелектуальної власності серед видів інтелектуальної, творчої діяльності виділяється окрема група, до якої відносять *засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, їхніх товарів і послуг.*

Відповідно до законодавства України до зазначених вище засобів індивідуалізації відносяться такі об'єкти права інтелектуальної власності, як комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), зазначення походження товару.

Спільною ознакою, що поєднує вказані об'єкти і водночас відрізняє їх від інших об'єктів права інтелектуальної власності, є їхнє призначення. Наприклад, торговельні марки (знаки для товарів і послуг) та зазначення походження товарів є позначеннями, які вирізняють споріднені товари і послуги певних учасників цивільного обороту, а комерційні найменування слугують засобом ідентифікації суб'єктів підприємницької діяльності та вказівки на комерційне походження товарів і послуг.

Об'єктом правової охорони ці позначення стають за дотримання всіх установлених законодавством умов. Правова охорона надається таким засобам індивідуалізації учасників цивільного обороту, їхніх товарів і послуг: позначенням, які набули правової охорони в Україні як знак для товарів і послуг; позначенням (знакам), визнаним добре відомими в установленому законом порядку; комерційним (фірмовим) найменуванням; кваліфікованим зазначенням походження товарів.

Як відомо, об'єкти права інтелектуальної власності належать до нематеріальних цінностей. Водночас об'єктом правової охорони вони стають лише за умови їхнього втілення в певний матеріальний об'єкт і дотримання всіх установлених законодавством умов.

Зокрема, право власності на знак для товарів і послуг засвідчується свідоцтвом з наведеними у ньому копією зображення знака та переліком товарів і послуг, що внесено до Державного реєстру свідоцтв України на знаки для товарів і послуг. Право на використання кваліфікованого зазначення походження товару посвідчується Свідоцтвом про реєстрацію права на використання кваліфікованого зазначення походження товару. Охорона прав на добре відомий знак здійснюється на підставі визнання знака добре відомою Апеляційною палатою – колегіальним органом Установи, що є центральним

органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності або судом.

Правова охорона комерційних найменувань пов'язується із використанням такого найменування у процесі виготовлення, збуту товарів і послуг та надається лише тим найменуванням, які здатні вирізнити одну особу з-поміж інших та не вводять в оману споживачів щодо справжньої її діяльності

За формою вираження всі засоби індивідуалізації товарів, послуг та учасників цивільного обороту є позначеннями, які у порядку, встановленому законодавством України, отримали правову охорону як певний об'єкт права інтелектуальної власності або використовуються без набуття правової охорони.

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [11]: «Знак – позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб.

Об'єктом знака може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, зокрема власні імена, літери, цифри, зображувальні елементи, кольори та комбінації кольорів, а також будь-яка комбінація таких позначень». У Цивільному кодексі України [12], прийнятому у 2004 році, використовується поняття торговельної марки.

Виділяють такі основні види позначень:

- площинні, до яких належать словесні та зображувальні позначення;
- об'ємні (тривимірні);
- комбіновані.

Зображувальні позначення можуть бути представлені, як у вигляді певного малюнку, так і у вигляді кольору або комбінації кольорів, за умови придатності для графічного відтворення та вирізнення товарів і послуг різних виробників. Як знаки для товарів і послуг можуть бути звукові та аудіовізуальні позначення, які мають бути представлені у вигляді нотного стану та покадровому відтворенні відеосюжету відповідно. У міжнародній практиці також виділяються такі види знаків для товарів і послуг, як нюхові, смакові, світлові, проте зараз такі знаки в Україні не можуть бути об'єктом охорони.

Правовідносини, пов'язані із використанням комерційного найменування, впливають із підприємницької (комерційної) діяльності.

В Україні правове регулювання правовідносин, що впливають із комерційних найменувань в цілому ґрунтується на нормах, викладених у главі 43 Цивільного кодексу України [12]. Зокрема, відповідно до ст. 489 цього кодексу правова охорона надається комерційному найменуванню, якщо воно дає можливість вирізнити одну особу з-поміж інших та не вводить в оману споживачів щодо справжньої її діяльності. Саме ж право інтелектуальної власності на комерційне найменування є чинним з моменту першого використання цього найменування та охороняється без обов'язкового подання заявки на нього чи його реєстрації і незалежно від того, є чи не є комерційне найменування частиною торговельної марки.

Підсумовуючи викладене вище, комерційним найменуванням є позначення, яке використовується підприємцем для ідентифікації та індивідуалізації його діяльності та слугує вказівкою на комерційне джерело походження товарів і послуг.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про правову охорону географічних зазначень» [13] термін «географічне зазначення» – це найменування місця, що ідентифікує товар, який походить з певного географічного місця та має особливу якість, репутацію чи інші характеристики, зумовлені переважно цим географічним місцем походження, і хоча б один з етапів виробництва якого (виготовлення (видобування) та/або переробка, та/або приготування) здійснюється на визначеній географічній території.

Відповідно до статті 7 Закону України «Про правову охорону географічних зазначень» [13] правова охорона надається географічному зазначенню походження товару, щодо якого виконуються такі умови:

- воно є назвою географічного місця, з якого цей товар походить;
- воно вживається як назва певного товару чи як складова цієї назви;
- у вказаному цією назвою географічному місці наявні характерні умови та/або людський фактор, що надають товару певних якостей чи інших

характеристик;

– позначуваний цією назвою товар має певні якості, репутацію чи інші характеристики, переважно зумовлені характерними для цього географічного місця природними умовами та/або людським фактором;

– хоча б основна складова позначуваного цією назвою товару виробляється та/або переробляється в межах зазначеного місця.

Отже, географічне зазначення походження товарів інформує споживача про те, що товар (або його складова) виготовлений у відповідній місцевості і має особливі властивості, які обумовлені місцем його виготовлення.

6.2 Основні положення та порядок патентних досліджень

Під патентним дослідженням розуміється комплекс робіт із пошуку, добору й аналізу патентної та науково-технічної інформації, що містять дані про технічні рішення, складання аналітичних оглядів, які відображають патентну ситуацію, рівень техніки і тенденції її розвитку.

Патентні дослідження – це складова науково-дослідних (НДР), дослідно-конструкторських (ДКР), проектно-конструкторських (ПКР) і технологічних робіт, передбачених стандартами та іншими нормативними документами, що регламентують створення нових об'єктів техніки. Патентні дослідження виконуються з метою виявлення актуальності, забезпечення високого технічного рівня, патентоздатності, патентної чистоти об'єктів техніки і наукового обґрунтування доцільності проведення НДР, ПКР, а також з'ясування можливості їхньої комерційної реалізації.

Патентні дослідження проводяться на всіх стадіях розробки об'єкта. При цьому на кожній стадії специфіка патентних досліджень визначається метою і завданнями їхнього проведення та характеризується різним обсягом (за глибиною, країнами, рубриками тощо) досліджуваної документації, методами аналізу і висновками, що завершують ці дослідження.

Незважаючи на відмінності в специфіці патентних досліджень, які проводять на різних стадіях створення об'єктів нової техніки, основні елементи методики їхнього виконання в багатьох випадках однакові.

Нормативним документом, що регламентує патентні дослідження в нашій державі, є державний стандарт України 3575–97 Патентні дослідження. Основні положення і порядок проведення.

Аналіз стандарту дозволяє зробити такі висновки:

- патентні дослідження на кожній стадії НДДКР повинні бути погоджені із концепціями розробників і забезпечувати необхідні умови для створення конкурентоздатних розробок;

- обсяг досліджуваної документації на кожній стадії НДДКР залежить від кількості рубрик, глибини пошуку, специфіки використовуваних документів;

- методи аналізу інформації на кожній стадії НДДКР залежать від мети і завдань проведення патентних досліджень на цих стадіях.

Вихідним документом для проведення патентних досліджень, згідно із ДСТУ 3575–97, є завдання на їхнє проведення, затверджуване керівником організації.

Порядком проведення патентних досліджень передбачено розробку регламенту пошуку інформації, пошук, обробку інформації та оформлення довідки про пошук, систематизацію та аналіз інформації.

Результатом такої роботи є звіт про патентні дослідження.

Під час проведення патентних досліджень виконують такі види робіт:

1. Визначення патентоспроможності об'єкта господарської діяльності (ОГД) – здійснюють на основі досліджень загальнодоступної патентної та іншої науково-технічної інформації.

2. Визначення ситуації щодо використання прав на об'єкти промислової власності – здійснюють на основі результатів статистичної обробки патентної документації, яка стосується ОГД; результатів аналізу відомостей про укладені ліцензійні договори та договори на передачу права власності; аналізу можливостей застосування в ОГД відомих об'єктів промислової власності.

3. Виявлення порушень прав власників чинних охоронних документів та заявників на об'єкти промислової власності – здійснюють на основі досліджень патентної документації, що стосується ОГД; результатів порівняльного аналізу об'єктів промислової власності та ОГД.

Матеріали звіту використовують під час розробки документів, які пов'язані з діяльністю суб'єкта господарської діяльності, зокрема:

- прогнозів, програм, планів створення та розвитку виробництв ОГД і надання послуг;
- тематичних карток;
- заявок на розробку та освоєння ОГД;
- вихідних вимог замовника на виконання НДР, ДКР;
- технічних і тактико-технічних завдань на виконання НДР, ДКР;
- звітів про виконання НДР, ДКР;
- технічних умов (технічного опису) на розроблений ОГД;
- стандартів на розроблений ОГД;
- карт технічного рівня та якості ОГД;
- заявок на видачу охоронних документів на об'єкти промислової власності;
- патентних формулярів згідно з ДСТУ 3574–97;
- інформаційних карт Державної атестаційної комісії.

Патентна документація – це сукупність опублікованих і неопублікованих документів (і витягів з них), що містять відомості про результати науково-технічних і проектно-конструкторських розробок, заявлених або визнаних об'єктами промислової власності, а також відомості про охорону прав винахідників і патентовласників.

Патентно-інформаційна база (ПІБ) – це сукупність певним чином відібраних і впорядкованих джерел інформації, насамперед патентної, призначеної для проведення кваліфікаційної експертизи. Укрпатентом створено та з 1 липня 1997 р. введено в експлуатацію ПІБ та довідково-пошуковий апарат (ДПА) до неї. ПІБ Укрпатенту містить зарубіжну й національну

патентну документацію, патентноасоційовану та довідково-технічну літературу.

З урахуванням застосовуваної технології пошуку зарубіжна патентна документація і ПІБ комплектується на глибину, яку можуть забезпечити наявні публікації зарубіжних патентних документів на оптичних дисках CD-ROM, а саме: стосовно країн-учасниць договору РСТ – з 1978 р. (РСТ – договір про патентну кооперацію, учасницями якого на сьогодні є більш ніж 100 країн, підписаний в 1970 р. з метою співпраці за поданими заявками на охорону об'єктів промислової власності, обміну патентною документацією, проведення пошуків та експертизи, а також надання спеціальних послуг); стосовно Європейського патентного відомства (ЄПВ): заявки – з 1978 р., патенти – з 1980 р.; Росії – з 1994 р.; США – з 1975 р.

Патентні документи на паперовому носії стосовно країн-учасниць Євразійської патентної організації (ЄАПО) комплектуються з 1996 р.; України – з 1993 р. ВОІВ створила специфічні інформаційні продукти на CD-ROM дисках. Основні з них такі:

- IPLEX CD-ROM – збірник законодавчих актів і міжнародних угод з інтелектуальної власності;
- IPC: CLASS – тексти редакцій МПК кількома мовами (зокрема російською);
- WIPO Handbook on industrial Property Information and Documentation – «Довідник з інформації і документації у сфері промислової власності», що вміщує стандарти ВОІВ, повний перелік патентної документації та періодичних видань, загальну інформацію про Міжнародні класифікації об'єктів промислової власності, бази даних тощо;
- JOPAL CD-ROM – класифіковані за МПК бібліографічні дані статей з періодичних видань (патентно-асоційована література), які включені до мінімуму документації РСТ;
- WIPO Industrial Statistics – статистичні дані про охорону об'єктів промислової власності.

Існують такі основні джерела інформації про об'єкти промислової власності:

- описи об'єктів промислової власності;
- офіційні патентні бюлетені;
- офіційні патентні покажчики;
- реферативні журнали.

Нижче подано коротку характеристику цих джерел.

Описи об'єктів промислової власності – основне джерело інформації про винаходи, вони зазвичай мають такий склад:

- а) бібліографічна частина;
- б) вступна частина;
- в) детальний опис винаходу або прикладів його здійснення;
- г) формула винаходу;
- д) графічні матеріали, що ілюструють винахід (креслення, графіки тощо).

Офіційні патентні бюлетені – це періодичні видання патентних відомств, інформація в яких поступає своєю повнотою перед патентними описами, оскільки в них зазвичай міститься тільки короткий виклад технічного рішення, а іноді лише назва, номер патенту та деякі інші повідомлення. Але це найбільш оперативне джерело, оскільки інформація про об'єкти промислової власності в них публікується значно раніше від публікації повних описів. Офіційний бюлетень Установи – «Промислова власність».

Офіційні патентні покажчики – видаються до офіційних бюлетенів. Бувають систематичні, іменні й нумераційні покажчики, які використовуються під час проведення патентного пошуку. Крім того, у них відображуються всі зміни, що відбуваються в аспекті охоронних документів, а саме: припинення дії охоронного документа через несплату мита, анулювання патенту, відмова від патенту тощо. Ці відомості необхідно враховувати під час проведення експертиз об'єктів техніки на патентну чистоту.

Галузеві реферативні журнали – у відповідних їхніх розділах публікуються такі відомості: найменування об'єкта промислової власності, відомості про автора і власника патенту, індекс МПК, номер охоронного

документа, дата подання заявки, дата публікації відомостей про об'єкт промислової власності в офіційному бюлетені відповідної країни та реферат опису об'єкта промислової власності.

6.3 Нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності: комерційна таємниця, раціоналізаторська пропозиція та наукове відкриття

До нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності зазвичай відносять комерційну таємницю, раціоналізаторські пропозиції, наукові відкриття, компонування інтегральних мікросхем, сорти рослин і породи тварин. У сфері землеустрою та кадастру, як результат інтелектуальної творчої діяльності можуть бути реалізовані тільки такі нетрадиційні ОІВ: комерційна таємниця, раціоналізаторські пропозиції, наукові відкриття.

Науковим відкриттям є встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання. Відкриття є найвищим науковим рівнем пізнання навколишнього світу. Стосунки, пов'язані з науковими відкриттями, регулюються Цивільним кодексом України.

Наукове відкриття як об'єкт права інтелектуальної власності, якому присвячена Глава 38 ЦК України, належить до так званих нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності. Не всі країни світу надають цьому результату інтелектуальної діяльності юридичне визнання і правову охорону на своїй території.

Наукове відкриття є найвищого рівня науковим результатом. Останній, зокрема, визначається в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» як нове знання, одержане в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічного дослідження, наукового відкриття тощо. Правові засади проведення в Україні наукових досліджень визначаються,

крім згаданого вище Закону, також Законом України «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про освіту», «Про вищу освіту» та ін.

Як охороноспроможне наукове відкриття за ст. 457 ЦК України може бути кваліфіковане лише те наукове знання, яке має такі ознаки.

Науковим відкриттям за ЦК України розуміється лише результат наукового пізнання. Науковим відкриттям в юридичному розумінні не буде вважатись процес наукового пошуку, незважаючи на те, що в загальнонауковому розумінні такий процес нерідко позначається саме терміном «відкриття». До того ж відсутність у здобутого в результаті дослідження нового наукового знання передбачених законом ознак наукового відкриття виключає можливість його юридичної кваліфікації в такій якості, хоча, знову ж таки, у науковому розумінні це наукове знання може іменуватись відкриттям. Отже, юридичне розуміння поняття відкриття є вужчим від того, яке прийняте в науці.

Відкриттям буде пізнання закономірностей, властивостей та явищ лише матеріального світу. Таке законодавче рішення локалізує сферу застосування правових механізмів наукового відкриття винятково галузями природничих наук. Не може стати відкриттям в юридичному розумінні встановлення тих чи інших наукових даних у сфері суспільних наук.

Наукове відкриття полягає в отриманні нових знань, осмисленні та інтерпретації науково встановлених фактів у їхньому взаємозв'язку, відкритті істотних, необхідних і повторюваних зв'язків у матеріальному світі, тобто наукове відкриття стосується лише отримання нових знань. Виявлення нових матеріальних об'єктів не є відкриттям. Відповідно, виявлення дослідниками таких матеріальних об'єктів у сферах географії, археології, палеонтології, відкриття корисних копалин та ін. не отримують охорони засобами правового інституту наукового відкриття.

Об'єктами відкриттів можуть бути явище, властивість та закономірність як окремо, так і в сукупності. Всі зазначені категорії є філософськими, а відтак мають загальнонаукове розуміння та тлумачення. Закономірність матеріального

світу – це об’єктивно існуючий стійкий зв’язок між явищами та властивостями матеріального світу. Закономірність не може мати випадкового характеру.

Властивість як об’єкт наукового відкриття становить невідому раніше об’єктивно існуючу якісну сторону об’єкта матеріального світу. Властивість виявляється у взаємозв’язку цього об’єкта з іншими об’єктами та явищами і не існує поза відношенням до інших властивостей. Отже, відкриття властивості передбачає пояснення такого взаємозв’язку.

Явище як об’єкт відкриття – це об’єктивно існуюча форма прояву сутності об’єкта матеріального світу (природи). Дослідження явища дозволяє встановити сутність, виявлену в ньому. Отже, не може бути визнаний відкриттям-явищем будь-який науково встановлений факт. Дослідник має вивести умови виникнення явища, його прояви та наслідки.

Необхідною ознакою наукового відкриття є його абсолютна новизна у світовому масштабі. Науковим відкриттям може визнаватись лише встановлення тих закономірностей, властивостей і явищ матеріального світу, які не були відомі раніше. До того ж наукове відкриття не може зводитись до звичайних, ординарних наукових положень, які хоч і володіють науковою новизною, проте кардинально не позначаються на ступені розвитку відповідної сфери знань. Наукове відкриття має вносити докорінні зміни у рівень наукового пізнання.

Звичайно, ознака щодо внесення докорінних змін у рівень наукового пізнання є оціночною і включає в механізм правової охорони наукових відкриттів суб’єктивний фактор. Разом з тим існують певні нароблені підходи до кваліфікації ступеня істотності наукового відкриття. Наприклад, внесення докорінних змін у рівень наукового пізнання може виявлятися у появі нових напрямків у розвитку науки чи техніки, у появі принципово нових технологічних рішень, у поясненні раніше загадкових фактів чи експериментальних даних, у докорінній зміні або необхідності перегляду теоретичних положень у відповідній галузі знань тощо.

Перелік необхідних ознак наукового відкриття, за наявності яких відкриття може отримати правову охорону, потрібно завершити ознакою достовірності. У ст. 457 ЦК України ця ознака виводиться зі словосполучення «об'єктивно існуючий». У міжнародних правових актах, а також у законодавстві окремих іноземних країн ця ознака визначається через доступність заявленого відкриття перевірці. Наукове відкриття має теоретично або експериментально доводитись.

На сьогодні відомий ряд видів (типів) наукових знань, які не отримують правової охорони як наукові відкриття, оскільки не мають усі ознаки останніх. Це, зокрема, такі знання або наукові положення, як: а) окремі факти та залежності, а також закономірності, властивості та явища, які не вносять корінних змін у рівень пізнання; б) гіпотези та наукові припущення; в) вирішення математичних задач, доведення теорем; г) положення, які уточнюють вже наявні знання; д) виявлення комет, планет та інших просторових утворень; е) результати, які стосуються предмета можливих заявок на патент чи інші охоронні документи у галузі права інтелектуальної власності та ін.

Право на наукове відкриття гарантує ст. 458 ЦК України:

1. Автор наукового відкриття має право надати науковому відкриттю своє ім'я або спеціальну назву.
2. Право на наукове відкриття засвідчується дипломом та охороняється у порядку, встановленому законом.

Суб'єктом права на наукове відкриття, передбаченого ч. 1 ст. 458 ЦК України, є автор. Автором наукового відкриття може бути лише фізична особа. Юридична особа або інший учасник цивільних відносин, крім фізичних осіб, автором наукового відкриття вважатись не може. ЦК України не містить будь-яких обмежень для фізичних осіб у питаннях набуття і здійснення права на наукове відкриття за ознаками громадянства, віку, обсягу цивільної дієздатності тощо. Питання про права на наукове відкриття, здійснене у співавторстві, вирішується за загальними правилами про співавторство.

Юридичною формою закріплення прав інтелектуальної власності на наукове відкриття є диплом. Диплом про наукове відкриття є правопосвідчувальним, а не правовстановлюючим документом, адже права інтелектуальної власності на наукове відкриття виникають не з моменту видачі диплому, а з часу, відколи про наукове відкриття було заявлено або відколи суть відкриття була донесена до відома третіх осіб.

Раціоналізаторською пропозицією є визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності (ст. 481 ЦК України).

Об'єктом раціоналізаторської пропозиції може бути матеріальний об'єкт або процес.

Раціоналізаторська діяльність – це найбільш поширений вид технічної творчості, яка за своєю новизною і технічним рівнем є нижчою від винахідництва. Проте цей вид творчості доступний практично кожному працівникові і тому він за своїми масштабами перевищує винахідництво. Наведені та деякі інші чинники роблять раціоналізаторську діяльність чи не найбільш ефективною. Своїм масовим застосуванням раціоналізаторські пропозиції інколи здатні давати більший економічний ефект, ніж винаходи. Економія від використання раціоналізаторських пропозицій у підсумку буває більшою, ніж від використання винаходів.

З наведеного визначення можуть бути виведені такі ознаки раціоналізаторської пропозиції як об'єкта права інтелектуальної власності.

По-перше, пропозиція має містити технологічне (технічне) або організаційне рішення. Рішенням може вважатись конкретний шлях вирішення прикладної виробничої задачі або проблеми. Раціоналізаторська пропозиція не може зводитись лише до постановки технологічної або організаційної проблеми.

По-друге, запропоноване рішення має стосуватися будь-якої сфери діяльності особи, якій пропозиція подана. Вирішувати питання про те, чи стосується пропозиція сфер діяльності її адресата, варто на основі фактично

здійснюваних особою видів діяльності, незалежно від того, чи зазначені ці види діяльності в установчих або реєстраційних документах особи, якій пропозиція подана. Такий висновок ґрунтується на принципі універсальної правосуб'єктності юридичних осіб (ст. 91 ЦК України). Виняток становлять лише юридичні особи зі спеціальною правосуб'єктністю (банки, фінансові установи тощо). Вбачається, що не може вважатись сферою діяльності особи та діяльність, яка здійснюється нею неправомірно, наприклад, без отримання ліцензії чи іншого спеціального дозволу, якщо їхнє отримання є обов'язковим за законодавством України. Відповідно, раціоналізаторська діяльність у сферах протиправної діяльності не може отримати правову охорону, оскільки це суперечить основним засадам цивільного законодавства України.

По-третє, пропозиція має бути визнана особою, якій вона подана. Конкретні юридичні форми визнання раціоналізаторської пропозиції законом не визначені. Це, наприклад, може бути рішення компетентного органу чи наказ повноважної посадової особи. Рішення по пропозиції приймається керівником підприємства чи керівником відповідного підрозділу, на якого це покладено наказом по підприємству. З урахуванням умов, існуючих на конкретному підприємстві (велика чисельність працюючих, територіальна роз'єднаність, відокремленість тощо), керівник підприємства може надати право ухвалення рішень по пропозиціях деяким керівникам підрозділів (цехів, будівельних управлінь тощо).

Визнання пропозиції раціоналізаторською, а так само дати її подання та авторства підтверджується свідоцтвом на раціоналізаторську пропозицію, яке оформляється листом з відповідними відомостями. Свідоцтво на раціоналізаторську пропозицію має містити: а) назву та, якщо є, фірмове найменування підприємства (організації, установи), що видає свідоцтво; б) назву раціоналізаторської пропозиції; в) прізвище автора, а у разі співавторства вказуються прізвища та ініціали всіх співавторів в алфавітному порядку; г) дату подання пропозиції; д) дату визнання пропозиції раціоналізаторською; е) номер, за яким вона зареєстрована в журналі реєстрації раціоналізаторських

пропозицій; ж) підпис керівника підприємства (організації, установи) із зазначенням його прізвища та ініціалів, що скріплюється печаткою.

Раціоналізаторська пропозиція є новою для підприємства, якому вона подана, якщо згідно з наявними на цьому підприємстві джерелами інформації ця або тотожна поданій пропозиція не була відома в мірі, достатній для її практичного використання. Не визнається обставиною, що впливає на новизну раціоналізаторської пропозиції, її використання за ініціативою автора протягом не більше 3 місяців до подання заяви.

Раціоналізаторська пропозиція є корисною для підприємства, якому вона подана, якщо її використання дає змогу підвищити економічну ефективність або одержати інший позитивний ефект цим підприємством.

Важливо зазначити, що не визнаються раціоналізаторськими пропозиції, які знижують надійність та інші показники якості продукції або погіршують умови праці, якість робіт, а також викликають або збільшують рівень забруднення навколишнього природного середовища.

Обсяг правової охорони раціоналізаторської пропозиції визначається її описом, а також кресленнями, якщо вони подані.

Суб'єктами права інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію є її автор та юридична особа, якій ця пропозиція подана.

Авторами раціоналізаторської пропозиції можуть бути спільно кілька осіб – співавтори. Не визнаються співавторами особи, які надали авторові раціоналізаторської пропозиції тільки технічну допомогу (виготовлення креслення і зразків, оформлення документації, виконання розрахунків, проведення дослідної перевірки тощо), або сприяли оформленню прав на раціоналізаторську пропозицію та її використання.

Автор раціоналізаторської пропозиції має право на добросовісне заохочення від юридичної особи, якій ця пропозиція подана. Юридична особа, яка визнала пропозицію раціоналізаторською, має право на використання цієї пропозиції у будь-якому обсязі.

Комерційна таємниця – один із найдавніших методів охорони інтелектуальної власності.

До впровадження законодавчої охорони інтелектуальної власності використання комерційної таємниці було найкращим і фактично єдиним способом заробляти на своїх знаннях. Але з плином часу ситуація докорінно змінилася, особливо в патентній системі.

Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці.

Комерційна таємниця має відповідати таким вимогам:

- ця інформація повинна мати реальну або потенційну цінність;
- ця інформація, має бути невідома іншим особам;
- відсутність вільного доступу до інформації на законній підставі;
- мають бути вжиті заходи щодо охорони комерційної таємниці.

ЦК України визначає такі майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю:

- право на використання комерційної таємниці;
- виключне право дозволяти використання комерційної таємниці;
- виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці;
- інші майнові права, встановлені законом.

Організація охорони комерційної таємниці на підприємстві включає такі заходи:

- встановлення правил віднесення інформації до комерційної таємниці, надання та зняття грифа конфіденційності й визначення переліку посадових осіб, уповноважених на це;
- розробка й виконання інструкцій із дотримання режиму конфіденційності;

– обмеження доступу до носіїв інформації, що містять комерційну таємницю;

– використання правових, організаційних, технічних та інших засобів захисту конфіденційної інформації;

- здійснення контролю за дотриманням встановленого режиму.

Окремого закону, який би охороняв права на комерційну таємницю, не існує, тому її правова охорона здійснюється ЦК України (глава 46. «Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю») та деякими іншими законодавчими актами.

Під час укладання договірних відносин між суб'єктами охорона комерційної таємниці закріплюється законодавчо. Зокрема, відповідно до статей 862, 895, 1121 ЦК України обов'язки забезпечення охорони комерційної таємниці під час укладання таких договорів, як договір підряду, договір на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт, договір комерційної концесії прямо покладаються на одну або обидві договірні сторони.

Контрольні запитання

1. Які об'єкти належать до промислової власності у сфері землеустрою та кадастру?

2. У чому полягає різниця між винаходом та корисною моделлю згідно із законодавством України?

3. Які основні вимоги висуваються до охороноздатності промислового зразка?

4. Які види патентів передбачені в Україні та який строк їхньої дії?

5. У чому полягає зміст патентних досліджень і які їхні основні етапи?

6. Яке значення мають офіційні патентні бюлетені у системі патентної інформації?

7. Які об'єкти відносяться до засобів індивідуалізації і за яких умов вони отримують правову охорону?

8. Які ознаки повинен мати об'єкт, щоб бути визнаним науковим відкриттям згідно з ЦК України?

9. Що таке раціоналізаторська пропозиція та які вимоги висуваються до неї?

10. Які ознаки повинна мати комерційна таємниця, щоб бути об'єктом правової охорони?

7 СИСТЕМА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

7.1 Поняття права та системи інтелектуальної власності

Поняття «інтелектуальна власність» стало терміном міжнародного права 1967 р., коли його було вжито у Стокгольмській конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ). У Бернській конвенції про охорону літературних і художніх творів 1886 р. це значення мав термін «результати інтелектуальної творчості».

Відповідно до ст. 2 Стокгольмської конвенції поняття інтелектуальна власність (ІВ) охоплює всі права, пов'язані з інтелектуальною діяльністю у виробничій, науковій, літературній і художній галузях.

Основи інтелектуальної власності становлять галузі авторського та патентного права, проте вони не вичерпують це поняття, оскільки воно охоплює також право на торговельну марку, комерційне найменування, географічне зазначення, комерційну таємницю. Термін «інтелектуальна власність» застосовують у правових доктринах розвинених країн і в міжнародно-правових угодах, проте внутрішнє законодавство більшості країн не містить поняття інтелектуальної власності.

Право інтелектуальної власності охороняє великий спектр прав різного характеру. Деякі з них, що є результатом інтелектуальної творчості, визначають як її стимул і винагороду, інші, чи йдеться про інтелектуальну творчість, чи ні, надають із метою регулювання конкуренції між виробниками. *Право інтелектуальної власності* означає закріплені законом права, що є результатом інтелектуальної, творчої діяльності у промисловій, науковій, літературній і художній галузях.

Не кожний результат творчої діяльності визначають об'єктом права інтелектуальної власності, а лише той, який охороняють ЦК та інші закони України про інтелектуальну власність. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові та майнові права суб'єктів права

інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права визначає закон. Право інтелектуальної власності є непорушним, ніхто не може бути позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні, окрім випадків, передбачених законом. Суб'єкт майнового права інтелектуальної власності може з власної волі відмовитися від нього або погодитися на його обмеження.

Наявність ефективної правової охорони інтелектуальної діяльності визнано важливою умовою динамічного розвитку економіки будь-якої країни, оскільки правильна державна політика в цій галузі стимулює творчу діяльність. Продукти творчої діяльності, якщо їм не забезпечено спеціальну правову охорону з боку держави, не в змозі приносити їх володільцям гарантованого прибутку.

Під виключними правами розуміють тільки майнові права. Виключне право – це абсолютне право на нематеріальний об'єкт. Виключне право виконує для нематеріальних об'єктів ту саму функцію, що й право власності для матеріальних об'єктів, хоча вона і не вичерпує значення першого.

Право інтелектуальної власності має строковий характер. Строки, протягом яких діють виключні права на результати інтелектуальної діяльності або засоби індивідуалізації, розрізняють залежно від виду об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) або засобу індивідуалізації. Їх встановлює ЦК або спеціальне законодавство. Після закінчення певного строку, встановленого законодавством, зазначені об'єкти стають суспільним надбанням, тобто їх можна використовувати без згоди правоволодільця та виплати відповідної винагороди. Водночас варто дотримуватися особистих немайнових прав творців ОІВ, які є невідчужуваними та діють безстроково.

Система інтелектуальної власності – це сукупність елементів (складових), кожен з яких становить підсистему, і які перебувають у безпосередньому зв'язку між собою. До складу системи інтелектуальної власності входять законодавчі акти України з питань інтелектуальної власності; міжнародні договори з питань інтелектуальної власності; об'єкти та суб'єкти

інтелектуальної власності та державна система управління інтелектуальною власністю.

7.2 Об'єкти та суб'єкти права інтелектуальної власності. Класифікація об'єктів права інтелектуальної власності

Інтелектуальна власність охоплює дві правові сфери: авторське право та промислову власність.

Авторське право надає авторам та іншим творцям інтелектуальних творів (наука, література, мистецтво) певні права, відповідно до яких вони можуть протягом обмеженого періоду часу дозволяти забороняти використовувати їхні твори в той чи інший спосіб. З авторським правом пов'язані суміжні права (права виконавців, виробників фонограм і відеогам, організації мовлення).

Промислова власність передбачає охорону винаходу, захист певних комерційних інтересів за допомогою законодавства про комерційні найменування, торговельні марки, географічні зазначення, а також законодавства про промислові зразки, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, сорти рослин і породи тварин, комерційну таємницю.

Відповідно до ст. 420 ЦК до об'єктів інтелектуальної власності, зокрема, належать:

- літературні та художні твори;
- комп'ютерні програми;
- компіляції даних (бази даних);
- виконання;
- фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення;
- наукові відкриття;
- винаходи, корисні моделі, промислові зразки;
- компонування (топографії) інтегральних мікросхем;
- раціоналізаторські пропозиції;
- сорти рослин, породи тварин;

- комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення;
- комерційні таємниці.

Виділяють основні групи ОІВ: об'єкти авторського права та суміжних прав; об'єкти промислової власності; засоби індивідуалізації продукції, робіт, послуг; нетрадиційні об'єкти інтелектуальної діяльності (рис. 7.1).



Рисунок 7.1 – Класифікація об'єктів інтелектуальної власності

У зв'язку із розвитком творчості та технічним прогресом виникають нові об'єкти інтелектуальної власності, а тому цей перелік не можна вважати вичерпним. Варто зазначити, що такі об'єкти, як комерційні найменування, торговельні марки, географічні зазначення, лише прирівнюються до результатів інтелектуальної, творчої діяльності.

На сьогодні прийнято всі об'єкти права інтелектуальної власності поділяти на три основні групи: 1) об'єкти авторського права і суміжних прав; 2) об'єкти права промислової власності; 3) засоби індивідуалізації. До першої групи відносяться літературні і художні твори, комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних), фонограми, відеограми, передачі організацій мовлення. Другу групу складають винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції; також до об'єктів промислової власності прирівняні сорти рослин і породи тварин. До третьої групи входять комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки, географічні зазначення.

Варто зауважити, що однією із особливостей об'єктів права інтелектуальної власності є те, що вони мають бути новими, а також повинні бути результатами інтелектуальної, творчої діяльності, крім того, вони повинні мати здатність бути втіленими в матеріальний носій.

Суб'єктами права інтелектуальної власності є автори, виконавці, винахідники тощо. Творцем інтелектуальної власності може бути будь-яка фізична особа незалежно від віку. Обіг інтелектуальної власності має свої особливості. Наприклад, правоволоділець передає іншим особам не саму інтелектуальну власність, а право користуватися нею.

Суб'єктом права інтелектуальної власності, насамперед, є творець такого результату. Творцем може бути лише фізична особа, юридичні ж особи можуть стати суб'єктами права інтелектуальної власності на підставі закону.

Всіх суб'єктів права інтелектуальної власності можна поділити на первинних і похідних. До перших відносяться лише творці результату інтелектуальної діяльності. Похідними є всі правонаступники, до яких право інтелектуальної власності перейшло на підставі договору або в силу закону. Первинний суб'єкт права може передати свої майнові права на об'єкт інтелектуальної власності будь-якій іншій особі.

Окремою категорією суб'єктів є роботодавці, у яких виникає право інтелектуальної власності на об'єкти, які створені під час виконання службових

обов'язків. Наприклад, якщо об'єкт інтелектуальної власності створено під час виконання трудового договору, то право на нього належить як працівникові, що створив об'єкт, так і роботодавцю, в той же час сторони можуть визначити інший порядок.

Якщо об'єкт інтелектуальної власності створено в результаті участі кількох осіб, то всі вони є суб'єктами права інтелектуальної власності, а саме співавторами.

Права та обов'язки суб'єктів права інтелектуальної власності закріплені у Цивільному кодексі України, спеціальних законодавчих та нормативно-правових актах України, які регулюють певний вид об'єктів інтелектуальної власності.

7.3 Національне та міжнародне законодавство про інтелектуальну власність

Законодавство України про інтелектуальну власність надзвичайно молоде і його становлення продовжується одночасно зі становленням державності та формуванням правової держави.

Наша країна лише починає працювати над створенням національної системи захисту прав інтелектуальної власності, від ефективності якої залежить стан національного людського капіталу як основи розвитку в сучасних умовах.

Система формування інституту інтелектуальної власності в Україні заснована на певних законодавчих документах.

Конституція України. Частиною 1 статті 41 Конституції України передбачено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності.

Згідно з частиною 1 статті 54 Конституції, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Відповідно до частини 2 статті 54 Конституції, кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Цивільний кодекс України. Цивільний кодекс України визначає поняття «право інтелектуальної власності», відображає його співвідношення з правом власності на річ, визначаються об'єкти, суб'єкти права, зміст майнових і особистих немайнових прав інтелектуальної власності, підстави їхнього виникнення, умови використання об'єктів інтелектуальної власності і передачі прав на них, визначаються наслідки порушення права інтелектуальної власності і способи судового захисту. Цивільний кодекс також дає перелік об'єктів права інтелектуальної власності. Цей перелік не є виключним.

Джерела права інтелектуальної власності в Україні:

- нормативно-правовий акт;
- міжнародний нормативно-правовий договір;
- правовий звичай;
- правовий прецедент.

Основні нормативні акти, які регулюють відносини у сфері інтелектуальної власності:

- Конституція України;
- Цивільний кодекс України;
- Господарський кодекс України;
- Закон України «Про авторське право і суміжні права»;
- Закон України «Про видавничу справу»;
- Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста»;
- Закон України «Про медіа»;
- Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги»;
- Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції»;

- Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах»;
- Закон України «Про інформацію»;
- Закон України «Про кінематографію»;
- Закон України «Про науково-технічну інформацію»;
- Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу»;
- Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»;
- Закон України «Про правову охорону географічних зазначень»;
- Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»;
- Закон України «Про охорону прав на промислові зразки»;
- Закон України «Про охорону прав на сорти рослин»;
- Закон України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів»;
- Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки»;
- Закон України «Про рекламу».

Крім законів, джерелами законодавства інституту інтелектуальної власності є підзаконні акти загального характеру, що видані Кабінетом Міністрів України і центральними органами державної виконавчої влади, а також відомчі нормативні акти і локальні нормативні акти. Національним органом інтелектуальної власності (НОІВ) було розроблено і прийнято близько ста підзаконних актів, що регулюють відносини у сфері набуття прав на об'єкти промислової власності, ця робота активно триває і досі.

Найважливішим джерелом законодавства інституту інтелектуальної власності є міжнародні договори й угоди.

Україна – член Бернської конвенції з охорони літературних і художніх творів, Всесвітньої конвенції про авторське право, Конвенції з охорони інтересів виробників фонограм і організацій мовлення, Договору Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми та інших міжнародних договорів та угод. Саме 24 вересня 1993 року було підписано

Угоду про співробітництво у сфері авторського права і суміжних прав між одинадцятьма державами СНД. Ці угоди створюють правову базу для охорони прав українських авторів за кордоном, і закордонних авторів на території України.

Основою міжнародної системи інтелектуальної власності на кінець 2004 року є 22 угоди, 14 з яких регулюють правовідносини у сфері промислової власності, а вісім відносяться до авторського права і суміжних прав. Україна приєдналася до 14 договорів. Продовжує роботу щодо приєднання до таких міжнародних конвенцій і договорів, як Локарнська угода про Міжнародну класифікацію промислових зразків 1968 р.; Страсбурзька угода про Міжнародну патентну класифікацію 1971 р.; Віденська угода про Міжнародну класифікацію зображувальних елементів знаків 1973 р.; Брюссельська конвенція про розповсюдження сигналів, що несуть програми, які передаються через супутники 1974 р.; Договір про міжнародну реєстрацію аудіовізуальних творів (RFT); Сінгапурський договір про право з торговельних марок 2006 р. та ряду інших багатосторонніх договорів.

Нижче наведений перелік Міжнародних договорів:

- Бернська конвенція про захист літературних і художніх творів;
- Брюссельська конвенція про розповсюдження сигналів, що несуть програми через супутник;
- Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм;
- Мадридська угода про санкції за неправдиві та неправильні позначення походження виробів;
- Найробський договір про охорону олімпійського символу;
- Паризька конвенція про охорону промислової власності;
- Договір про патентне право (PIT);
- Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення;
- Договір про закони про торговельні марки;

- Договір про міжнародну реєстрацію аудіовізуальних творів;
- Вашингтонський договір про інтелектуальну власність стосовно інтегральних схем;
- Договір ВОІВ про авторське право;
- Договір ВОІВ про виконання і фонограми;
- Глобальні договори системи охорони:
 - Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів з метою патентної процедури;
 - Гаазька угода про міжнародну реєстрацію промислових зразків;
 - Лісабонська угода про захист зазначень місця походження виробів та їхньої міжнародної реєстрації;
 - Мадридська угода про міжнародну реєстрацію знаків;
- Договір про патентну кооперацію. Договори про класифікації:
 - Локарнська угода про утворення міжнародної класифікації промислових зразків;
 - Ніццька угода про міжнародну реєстрацію товарів і послуг для реєстрації знаків;
 - Страсбурзька угода про міжнародну патентну класифікацію;
 - Віденська угода про утворення міжнародної класифікації зображувальних елементів.

Адмініструє ці договори Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), яка була заснована у 1967 р. на Дипломатичній конференції у Стокгольмі. У 1974 р. ВОІВ отримала статус однієї з 16 спеціалізованих організацій ООН. На сьогодні членами ВОІВ є 179 держав, зокрема й Україна.

Головними завданнями ВОІВ є:

- поліпшення взаєморозуміння і розвиток співробітництва між державами в інтересах їхньої взаємної користі на основі поваги до їхнього суверенітету і рівності;
- заохочення творчої діяльності, сприяння охороні інтелектуальної власності в усьому світі;

–модернізація та підвищення ефективності адміністративної діяльності міжнародних угод, що створені у сфері охорони промислової власності, а також охорона літературних і художніх творів.

Контроль за виконанням Угод здійснюють керівні органи ВОІВ.

Конвенція, що засновує ВОІВ, передбачає наявність чотирьох органів: Генеральної Асамблеї, Конференції, Координаційного комітету і Міжнародного бюро ВОІВ (секретаріату).

Генеральна Асамблея ВОІВ, членами якої є держави-члени ВОІВ за умови, що вони також є членами Асамблеї Паризького і (або) Бернського Союзів, а також Швейцарської Конфедерації – країни місця перебування ВОІВ, є верховним органом ВОІВ. На відміну від Генеральної Асамблеї, у Конференції беруть участь усі держави, що є членами ВОІВ. Членами Координаційного комітету є 72 країни, зокрема Україна. Координаційний комітет – це виконавчий орган Генеральної Асамблеї і Конференції, що виконує консультативні функції.

Генеральна Асамблея і Конференція скликаються на чергові сесії кожні два роки, Координаційний комітет – щорічно. Виконавчим головою ВОІВ є Генеральний директор, що обирається Генеральною Асамблеєю на шестирічний термін. Секретаріат ВОІВ має назву «Міжнародне бюро». Секретаріат знаходиться в Женеві (Швейцарія).

7.4 Державна система правової охорони та управління інтелектуальною власністю

За роки незалежності в Україні розбудовано Державну систему правової охорони інтелектуальної власності.

За здійснення державної політики у сфері інтелектуальної власності в Україні відповідає *Міністерство економіки України*, зокрема Управління інтелектуальної власності та інновацій. Виконання конкретних функцій у цій сфері воно делегувало Національному органу інтелектуальної власності (далі –

НОІВ), функції якого виконує *Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (ІР офіс)*. ІР офіс є урядовим органом державного управління, що уповноважений реєструвати і забезпечувати підтримання на території України прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, торговельні марки, зазначення походження товарів тощо, а також здійснювати реєстрацію об'єктів авторського права: творів науки, літератури, мистецтва, комп'ютерних програм, баз даних та інших творів. ІР офіс проводить єдину державну політику у сфері правової охорони прав об'єктів інтелектуальної власності. Він здійснює роботи з удосконалення нормативно-правової бази, контролює дотримання чинного законодавства в цій сфері, підтримує міжнародне співробітництво у сфері інтелектуальної власності, забезпечує умови щодо введення інтелектуальної власності до господарського обігу, координує роботи з підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з інтелектуальної власності, взаємодіє з громадськими організаціями, які опікуються інтелектуальною власністю.

Головною функцією Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій (ІР офісу) є здійснення експертизи заявок на об'єкти промислової власності. Саме його експерти проводять експертизу поданих заявниками матеріалів на предмет відповідності умовам правової охорони і надають експертний висновок.

До структури органів державної системи правової охорони інтелектуальної власності потрібно також віднести мережу недержавних *громадських організацій і творчих спілок*, які тісно співпрацюють з Національним органом інтелектуальної власності.

Зокрема, до громадських організацій належать: Всеукраїнська асоціація авторських і суміжних прав; Національна асоціація патентних повірених (НАПА); Всеукраїнська асоціація інтелектуальної власності; Товариство винахідників і раціоналізаторів України; Українська асоціація власників товарних знаків України та ін. Нижче подано коротку характеристику перелічених організацій.

Національна асоціація патентних повірених об'єднує діяльність представників у справах інтелектуальної власності.

Всеукраїнська асоціація інтелектуальної власності сприяє доведенню основних проблем, що існують у сфері інтелектуальної власності, до відома законодавчої та виконавчої влади.

Товариство винахідників і раціоналізаторів України займається популяризацією винахідницької діяльності, надає винахідникам і раціоналізаторам допомогу в їхній діяльності.

Українська асоціація власників товарних знаків України опікується інтересами осіб, які володіють засобами індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг.

Важливу роль у системі охорони та захисту інтелектуальної власності в Україні відіграють *суди*, адже, згідно зі ст. 124 Конституції України, юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, зокрема й у сфері інтелектуальної власності.

В Україні функціонує розгалужена система судів загальної юрисдикції, які уповноважені розглядати справи у сфері інтелектуальної власності. Ця система побудована на принципах територіальності, спеціалізації та інстанційності. Систему судів загальної юрисдикції складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) вищі спеціалізовані суди;
- 4) Верховний Суд України.

Згідно зі ст. 432 Цивільного кодексу України, кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності.

Для охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні створено *інститут представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених)*. Патентний повірений надає особам, яких він представляє, допомогу і послуги, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, представляє інтереси зазначених осіб в

Українському національному офісі інтелектуальної власності та інновацій (ІР офіс), а також судових органах, кредитних установах, у відносинах з іншими фізичними та юридичними особами.

Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (ІР офіс) здійснює атестацію представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) та веде їх Державний реєстр. Патентному повіреному, внесеному до Державного реєстру, присвоюється реєстраційний номер. Державна служба інтелектуальної власності забезпечує публікацію відомостей про патентних повірених, внесених до Державного реєстру, в офіційному бюлетені з питань інтелектуальної власності.

Патентний повірений діє за дорученням особи, яку він представляє. Це доручення засвідчується договором, довіреністю або іншим документом, що підтверджує його повноваження. Повноваження патентного повіреного можуть бути засвідчені також шляхом зазначення його прізвища та реєстраційного номера в заявці на видачу охоронного документа на об'єкт промислової власності, якщо заявка підписана заявником.

7.5 Захист прав на об'єкти інтелектуальної власності в Україні

Однією з важливих умов успішного розвитку економіки держави є не тільки визнання за власниками права на результати інтелектуальної діяльності, а також визнання за особами, які їх правомірно використовують, певних суб'єктивних цивільних прав, але й забезпечення надійного правового захисту цих прав.

Захист прав інтелектуальної власності – це правове забезпечення недоторканності цих прав, їхньої непорушності, а в разі порушення застосування заходів примусового впливу, що спрямовані на відновлення порушених прав відповідних суб'єктів.

Предметом захисту є не тільки особисте немайнове або майнове право інтелектуальної власності, а й інтереси, що охороняються законом (ст. 16 ЦК

України). Особисте немайнове або майнове право інтелектуальної власності та інтереси, що охороняються законом, є дуже близькими правовими категоріями і найчастіше вони збігаються, у зв'язку з чим ці поняття не завжди розмежовуються в науковій літературі та на практиці. Зазвичай в основі права інтелектуальної власності лежить той чи інший інтерес, для задоволення якого це право й надається правомочній особі. Водночас інтереси, що охороняються законом, здебільшого опосередковуються конкретними суб'єктивними правами, у зв'язку з чим захист права інтелектуальної власності одночасно становить і захист інтересів, що охороняються законом.

Суб'єктами права на захист є передусім самі автори результатів інтелектуальної діяльності, власники права на ці результати і комерційні позначення, а також спадкоємці та інші правонаступники.

Порушник права інтелектуальної власності – це будь-яка фізична або юридична особа, що не виконує або порушує вимоги чинного законодавства, яке регулює правовідносини у сфері інтелектуальної власності.

Спори, що виникають у сфері інтелектуальної власності, поділяються на дві категорії: 1) спори про визнання (чи невизнання) результату інтелектуальної діяльності об'єктом прав інтелектуальної власності; 2) спори, що стосуються порушення прав.

До спорів про визнання (чи невизнання) результату інтелектуальної діяльності об'єктом прав інтелектуальної власності відносяться такі: а) пов'язані з відмовою у видачі охоронного документа; б) як наслідок заперечення третіх осіб проти видачі охоронного документа; в) про визнання охоронного документа недійсним тощо.

До спорів, що стосуються порушення прав, відносяться спори про: а) заборону дій, які порушують права на охоронний документ; б) вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введенних у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності; в) вилучення з цивільного обороту матеріалів, знарядь, які використовуються переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності; г) зупинення пропуску

через митний кордон України товарів, імпорт чи експорт яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності; д) післякористування винаходів, пов'язане з укладанням чи використанням ліцензійних угод; е) надання примусової ліцензії; ж) виплату винагороди автору роботодавцем; з) компенсування заподіяної власнику прав інтелектуальної власності шкоди тощо.

Порушенням прав інтелектуальної власності є вчинення особою (особами) дій, що призводять до порушення прав власника, які захищаються відповідно до чинного законодавства України за міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку.

Основними видами порушення прав інтелектуальної власності є: контрафакція, піратство та плагіат.

Слово «*контрафакція*» в економічних енциклопедіях означає незаконне використання чужих прав.

Різновидами контрафакції є: а) використання об'єктів права інтелектуальної власності без дозволу правовласника; б) підробка (фальсифікація) товарів із використанням знаків для товарів і послуг, промислових зразків, що мають репутацію та популярні на ринку; в) імітація на товарі та упаковці знаків для товарів і послуг, промислових зразків, що відомі на ринку і мають певну репутацію, шляхом внесення до них будь-яких деталей до ступеня змішування, що вводить споживачів оману; г) ввезення, вивезення, реалізація та розповсюдження оригінальних товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності без дозволу правовласника; д) паралельний (сірий) імпорт – ввезення на територію країни товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності у країну, для якої вони не призначені, з будь-яких причин (погіршення якості, закінчення строку реалізації тощо).

Ряд із зазначених видів контрафакції не тільки можуть наносити шкоду власникам прав на об'єкти права інтелектуальної власності, у вигляді матеріальних збитків та нанесення шкоди їхньої репутації на ринку товарів та послуг, а також можуть бути небезпечними та завдати шкоди життю і здоров'ю

споживачів товарів та послуг, принести їм матеріальні і моральні збитки, а також можуть бути небезпечними для навколишнього середовища.

«Піратство» – це дії, спрямовані на протиправне використання об'єктів права інтелектуальної власності, що належать іншим особам, умисно вчинені особою, яка розуміє протизаконний характер цих дій, з метою отримання матеріальної вигоди. Характерною ознакою цього поняття є те, що воно зазвичай стосується порушень прав інтелектуальної власності у сфері авторського права і суміжних прав.

Серед найпоширеніших видів піратства виділяють: аудіопіратство (копіювання та розповсюдження копій музичних композицій, включаючи також продаж музичних альбомів як на аудіокасетах, так і на компакт-дисках, а також розповсюдження музичних композицій з використанням комп'ютерної мережі); відеопіратство (розповсюдження копій фільмів або телепередач на дисках, касетах та шляхом копіювання через комп'ютерні мережі). Воно може здійснюватись як із метою отримання прибутку (продаж піратської продукції у магазинах, або з рук), так і без такої цілі (розповсюдження копій фільмів через локальні комп'ютерні мережі або інтернет тощо); піратство програмного забезпечення (нелегальне копіювання та розповсюдження програмних продуктів на дисках та через комп'ютерні мережі, що включає також зняття (нейтралізацію) різноманітних програмних систем захисту); піратство комп'ютерних ігор (нелегальне поширення комп'ютерних ігор, що включає в себе здолаття обмежень, запрограмованих розробником гри); піратство літературних творів (діяльність електронних бібліотек, що надають доступ усім бажаючим до текстів літературних творів).

В енциклопедичному словнику зазначається, що «*плагіат*» (від лат. «*plagio*» – викрадаю), це навмисне привласнення чужого авторства, видання чужого твору літератури, науки, мистецтва, винаходу за своє власне. Плагіат проявляється саме в присвоєнні авторства і може бути скоєний щодо будь-якого об'єкта інтелектуальної власності. Плагіат як вид порушення прав інтелектуальної власності фактично розповсюджується на всі групи об'єктів

права інтелектуальної власності (об'єкти патентного права, об'єкти авторського права і суміжних прав, нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності). При цьому, головною, а часто і єдиною метою цього порушення є привласнення авторства шляхом створення у свідомості споживача зв'язку між порушником та об'єктом інтелектуальної власності.

За критерієм поділу об'єктів прав інтелектуальної власності на види плагіат можна класифікувати на такі види: плагіат літературних творів, плагіат наукового відкриття, плагіат раціоналізаторської пропозиції тощо).

Отже, варто звернути увагу на те, що такі порушення, як контрафакція та піратство мають на меті передусім отримання матеріальної вигоди. Головною ж метою плагіату є створення у свідомості споживача зв'язку між порушником та об'єктом інтелектуальної власності в той час, коли мета отримання матеріальної вигоди або є вторинною або зовсім відсутня.

Правопорушенням у сфері інтелектуальної власності вважається будь-яке вчинення дій, що кваліфікуються як використання об'єкта права інтелектуальної власності без згоди правовласника.

У сфері промислової власності найпоширенішими правопорушеннями є виробництво і розповсюдження продукції з незаконним використанням торговельних марок, географічних зазначень і фірмових найменувань відомих іноземних та вітчизняних товаровиробників, а також виготовлення і реалізація товарів із використанням запатентованих винаходів, корисних моделей і промислових зразків без згоди правовласників цих об'єктів промислової власності.

Захист права інтелектуальної власності та інтересів, що охороняються законом, здійснюється у передбаченому законодавством порядку, тобто із застосуванням належних форм, способів і засобів захисту.

У світовій практиці розрізняють дві основні форми захисту права інтелектуальної власності – юрисдикційну і неюрисдикційну.

Неюрисдикційна форма захисту права інтелектуальної власності включає самотійні дії юридичних і фізичних осіб стосовно захисту права

інтелектуальної власності та інтересів, які охороняються законом, тобто, особи не звертаються по допомогу до державних або інших компетентних органів (самозахист). Відповідно до ст. 19 ЦК України самозахистом вважається застосування суб'єктом засобів протидії, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства. При цьому способи самозахисту мають відповідати змісту порушеного права, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Особа, право інтелектуальної власності якої порушене, може сама вибирати способи самозахисту або ці способи можуть встановлюватися договором. Допускаються тільки законні способи самозахисту, такі, наприклад, як відмова виконати певні дії, передбачені укладеним ліцензійним договором, відмова від виконання недійсного договору, претензійна робота тощо.

Юрисдикційна форма захисту права інтелектуальної власності – це діяльність органів, уповноважених державою захищати порушені чи оспорювані суб'єктивні права. Суть її полягає в тому, що особи, права і законні інтереси яких порушені, звертаються за захистом до державних чи інших компетентних органів (наприклад, до суду, третейського суду), які уповноважені вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права і припинення правопорушення. У межах юрисдикційної форми захисту права інтелектуальної власності також виокремлюють загальний (судовий) і спеціальний (адміністративний) порядки захисту порушеного права інтелектуальної власності.

До системи захисту прав інтелектуальної власності відносяться власники цих прав, які реалізують неюрисдикційну форму захисту, та органи державної влади, які наділені відповідними функціям щодо захисту прав інтелектуальної власності та реалізують юрисдикційну форму захисту прав інтелектуальної власності.

До державної системи захисту прав інтелектуальної власності входять судові органи, що реалізують загальний (судовий) порядок захисту прав інтелектуальної власності, органи державної виконавчої влади та

правоохоронні органи, які реалізують спеціальний (адміністративний) порядок захисту прав інтелектуальної власності.

Розгляд цивільних позовів, адміністративних і кримінальних справ, що стосуються захисту прав інтелектуальної власності, здійснюється судами відповідної юрисдикції, які складають судову систему України.

До органів державної влади, які здійснюють спеціальний (адміністративний) захист прав інтелектуальної власності, відносяться:

- Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (IP офіс), що забезпечує реалізацію державної політики у цій сфері;

- Антимонопольний комітет України, який є державним органом із спеціальним статусом, що забезпечує захист інтересів суб'єктів підприємництва від недобросовісної конкуренції, пов'язаної з неправомірним використанням об'єктів права інтелектуальної власності;

- Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики – здійснює державний контроль за дотриманням вимог законодавства України стосовно захисту прав споживачів і реклами;

- Державна податкова адміністрація України – здійснює контроль за правильністю нарахування і сплати податків у разі ввезення на територію України аудіо- та відеопродукції; а також здійснює відповідний контроль виробництва (збирання) цієї продукції в межах України;

- Державна митна служба України – виконує функцію сприяння захисту прав інтелектуальної власності шляхом здійснення контролю за переміщенням через митний кордон України товарів, які включають об'єкти права інтелектуальної власності, займається реєстрацією цих об'єктів у митному реєстрі, має призупиняти митне оформлення товарів з ознаками контрафактності;

- Міністерство внутрішніх справ України – здійснює заходи для профілактики й викриття злочинів, пов'язаних із порушенням прав інтелектуальної власності;

– Служба безпеки України – бере участь у розробленні та здійсненні заходів для забезпечення захисту державної таємниці України, сприяє підприємствам, установам, організаціям та підприємцям у збереженні їх комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України, здійснює державну політику щодо голографічного захисту товарів і документів, здійснює державний контроль і координацію діяльності у цій сфері, а також контролює питання інтелектуальної власності та інноваційної діяльності.

У кожному із розглянутих вище державних органів для здійснення функцій захисту прав інтелектуальної власності створено спеціалізовані підрозділи.

7.6 Види відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності

У сучасному суспільстві, де інтелектуальні ресурси набувають дедалі більшого значення, ефективний механізм захисту прав інтелектуальної власності є необхідною умовою стабільного розвитку економіки, науки та культури. Одним із головних елементів цього механізму є притягнення до відповідальності осіб, які порушують встановлені законом права на об'єкти інтелектуальної власності.

Відповідальність обумовлює не лише каральну, а й превентивну функцію – вона спрямована на запобігання правопорушенням, відновлення порушених прав, компенсацію завданої шкоди, а також забезпечення дотримання загальних принципів справедливості у сфері правовідносин, пов'язаних з інтелектуальною власністю.

В Україні встановлено кілька видів відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності: цивільно-правова, адміністративна, кримінальна та митна.

1. Цивільно-правова відповідальність. Здійснюється у формі відшкодування збитків, стягнення компенсації, припинення дій, що порушують

право, вилучення та знищення контрафактної продукції тощо (ст. 432 ЦК України). Може реалізовуватися через суди загальної юрисдикції за позовом правовласника.

2. *Адміністративна відповідальність.* Встановлюється за вчинення правопорушень, які не мають ознак кримінального злочину, але шкодять правам інтелектуальної власності. Згідно з КУпАП, наприклад, ст. 51-2 передбачає штрафи за порушення авторських та суміжних прав із конфіскацією контрафактної продукції.

3. *Кримінальна відповідальність.* Передбачена за найбільш небезпечні правопорушення, зокрема за піратство, підробку торговельних марок, незаконне розповсюдження комп'ютерних програм тощо. Наприклад, ст. 176 Кримінального кодексу України встановлює відповідальність за порушення авторського права і суміжних прав, а ст. 229 – за незаконне використання знака для товарів і послуг.

4. *Митна відповідальність.* Застосовується у разі переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності з порушенням законодавства. Такі товари можуть бути затримані, конфісковані або знищені відповідно до Митного кодексу України.

Отже, наявність ефективної системи юридичної відповідальності за порушення прав інтелектуальної власності є ключовою умовою забезпечення стабільного правопорядку в суспільстві, заснованому на знаннях та інноваціях. Різні види відповідальності – цивільно-правова, адміністративна, кримінальна та митна – охоплюють широкий спектр порушень, що дозволяє адаптувати реагування держави до ступеня суспільної небезпеки діяння.

Цивільно-правові засоби захисту дозволяють оперативно відновити порушені права правовласника та компенсувати йому завдані збитки. Адміністративна та кримінальна відповідальність відіграють важливу роль у запобіганні системним порушенням, зокрема піратству та контрафакції, які мають широке поширення та завдають значних економічних і репутаційних втрат. Митна відповідальність виконує превентивну функцію на етапі перетину

об'єктів інтелектуальної власності через кордон, що є особливо актуальним у контексті глобалізації торгівлі.

Правова культура, рівень правової обізнаності громадян, бізнесу та державних органів, а також належне функціонування судової системи і правоохоронних органів є визначальними чинниками дієвості зазначених форм відповідальності. Формування в Україні повноцінного правового середовища, у якому права інтелектуальної власності належно поважаються і захищаються, є стратегічним завданням держави, яке безпосередньо впливає на її інноваційний розвиток, економічну безпеку та інтеграцію у світове співтовариство.

Контрольні запитання

1. Як визначається поняття «інтелектуальна власність» згідно з міжнародним і національним законодавством?
2. Які складові входять до системи інтелектуальної власності в Україні?
3. Які основні групи об'єктів права інтелектуальної власності виокремлюють у законодавстві України?
4. Хто може бути суб'єктом права інтелектуальної власності та як поділяються суб'єкти на первинних і похідних?
5. Які нормативно-правові акти регулюють правовідносини у сфері інтелектуальної власності в Україні?
6. Які міжнародні угоди з інтелектуальної власності є обов'язковими для України?
7. Які функції виконує Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (IP офіс)?
8. Які громадські організації сприяють розвитку та захисту інтелектуальної власності в Україні?
9. Які основні форми та способи захисту прав інтелектуальної власності передбачає законодавство України?
10. У чому полягає різниця між контрафакцією, піратством і плагіатом як видами порушень у сфері інтелектуальної власності?

8 КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ ЗЕМЛЕУСТРОЮ ТА КАДАСТРУ

8.1 Поняття, мета та основні способи комерціалізації інтелектуальної власності

Метою комерціалізації є отримання прибутку від використання об'єктів права інтелектуальної власності у виробництві чи під час надання послуг, продажу або надання прав на використання юридичним чи фізичним особам.

Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності – це взаємовигідні (комерційні) дії всіх учасників процесу перетворення результатів інтелектуальної творчої праці у ринковий товар. Основні способи комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності такі:

- використання майнових прав інтелектуальної власності у виробництві продукції або наданні послуг;
- передання прав на використання об'єктів інтелектуальної власності фізичним або юридичним особам;
- внесення малинових прав на об'єкти інтелектуальної власності до статутного капіталу створюваного підприємства;
- відчуження (продаж) майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

Комерціалізація через використання об'єктів інтелектуальної власності у виробництві товарів і послуг є найбільш вигідною, адже весь прибуток від продажу інноваційної продукції, отриманий з використанням об'єктів права інтелектуальної власності, залишається у їх правовласника. Оскільки обсяг виробленої продукції може бути великим, то і прибуток, що надходитиме від її реалізації, може у багато разів перевищувати вартість прав, що передані у використання.

Але цей спосіб комерціалізації пов'язаний із значними стартовими витратами на доопрацювання об'єктів права інтелектуальної власності, розроблення технології, створення виробництва інноваційної продукції тощо. Зате у разі успіху буде отримано прибуток значно більший, ніж від передання майнових прав на використання об'єкта права інтелектуальної власності за ліцензійним договором.



Рисунок 8.1 – Способи комерціалізації інтелектуальної власності

Майнові права на об'єкти права інтелектуальної власності можна вносити до статутного капіталу замість майна, грошей та інших матеріальних цінностей. Для цього необхідна лише добра воля всіх засновників. Використання інтелектуальної власності у статутному капіталі дозволяє:

- сформувати значний за розмірами статутний капітал без відволікання коштів і забезпечити доступ до банківських кредитів та інвестицій, використовуючи інтелектуальну власність як об'єкт застави нарівні з іншими видами майна;

- амортизувати інтелектуальну власність у статутному капіталі та замінити її реальними коштами, включаючи амортизаційні відрахування на собівартість продукції, тобто капіталізувати інтелектуальну власність;

- авторам і підприємствам – власникам інтелектуальної власності – стати засновниками (власниками) під час організації дочірніх і самостійних фірм без відгалуження коштів.

Внесення прав на об'єкти права інтелектуальної власності до статутного капіталу замість «живих грошей» надає також:

- право на отримання частки прибутку (дивідендів);
- право на участь в управлінні підприємством через загальні збори правління;
- право на отримання ліквідаційної квоти у разі ліквідації підприємства тощо.

Для комерціалізації інтелектуальної власності найчастіше використовують передання майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності фізичним або юридичним особам. Розрізняють два варіанти цього способу. Перший варіант – повна передача (відчуження) майнових прав. За другим варіантом майнові права передаються лише у користування.

Перший варіант здійснюють через договір, аналогічний договору купівлі-продажу. При цьому передаються не тільки всі майнові права на об'єкт інтелектуальної власності, а й права на правовстановлюючий документ – патент чи свідоцтво. Фактично продавець втрачає всі майнові права на нього і навіть патент або свідоцтво перереєструють на ім'я нового правовласника.

На практиці частіше передається лише право на використання об'єкта інтелектуальної власності. При цьому варіанті власник прав на об'єкт інтелектуальної власності (ліцензіар) може видати дозвіл на користування об'єктом інтелектуальної власності ліцензіату, якщо він не планує сам використовувати відповідний об'єкт.

8.2 Інтелектуальна власність як нематеріальний актив: оцінка, облік та оподаткування

У кожному випадку для практичного здійснення вказаних шляхів комерціалізації необхідно розрахувати вартість прав на об'єкт інтелектуальної власності та здійснити процес комерціалізації.

Активи підприємства складаються з матеріальних і нематеріальних активів. До матеріальних активів відносять рухоме майно, нерухоме майно, оборотні кошти. До нематеріальних активів – майнові права на об'єкти права інтелектуальної власності, права користування землею, водними ресурсами, корисними копалинами, а також економічними, організаційними та іншими пільгами. Нематеріальні активи разом з матеріальними активами забезпечують економічний потенціал та фінансову стабільність підприємства.

Відмінними ознаками нематеріальних активів є:

- відсутність матеріальної форми (лінійних розмірів та маси);
- відсутність відходів під час їх використання;
- можливість продавати на законних підставах один і той самий об'єкт кільком особам;
- відсутність матеріального зносу тощо.

Основними нормативно-правовими актами в Україні, що регулюють правовідносини у сфері нематеріальних активів, є Положення про організацію бухгалтерського обліку і звітності в Україні, Податковий кодекс України, Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку «Нематеріальні активи» та інші.

Щоб майнові права на об'єкти інтелектуальної власності стали нематеріальними активами, треба поставити їх на бухгалтерський облік. Для цього необхідно виконати принаймні дві умови: встановити їх ціну та термін їх служби. Останній не має бути меншим від одного року чи тривалості одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік. Ще одна умова –

нематеріальна форма активу. Щодо об'єктів інтелектуальної власності остання вимога виконується автоматично.

Розрізняють юридичний та економічний термін дії об'єктів інтелектуальної власності. Більшість об'єктів інтелектуальної власності мають встановлений законом юридичний термін дії. Наприклад, відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [22] юридичний термін дії патенту на винахід становить 20 років. А такі об'єкти інтелектуальної власності, як ноу-хау та торговельна марка, не мають обмеження юридичного терміну дії.

Між тим цілком можливо, що за час дії патенту він може морально застаріти, наприклад у випадку, коли на ринку з'являться більш ефективні винаходи. Тому під час економічних розрахунків для патентів установлюється більш короткий, економічний термін дії, який зазвичай вдвічі менший від юридичного терміну дії.

Якщо встановлення юридичного терміну дії у більшості випадків не викликає труднощів, то процедура встановлення економічного терміну дії буває надзвичайно складною і відповідальною.

Вартість є однією з основних ознак товару. Щоб продати або передати у використання майнові права на об'єкти інтелектуальної власності, треба визначити вартість цих прав.

Відповідно до Міжнародних стандартів оцінки розрахунки вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності можна виконувати, визначивши:

- оподатковувану базу майна підприємств;
- вартість об'єктів інтелектуальної (промислової) власності, що вносяться до статутного капіталу підприємства;
- розмір компенсації, яку необхідно виплатити згідно з чинним законодавством правоволодільцю за порушення його виключних (майнових) прав на об'єкт інтелектуальної власності.

Необхідність оцінити вартість прав на об'єкти інтелектуальної власності виникає також коли їх ставлять на бухгалтерський облік, під час приватизації, у

разі страхуванні, передавання у заставу з метою отримання кредиту, при банкрутстві або при корпоративних транзакціях підприємства тощо.

Для розрахунку вартості майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності використовують такі інструменти: підходи методи оціночні процедури. Ці інструменти дозволяють розрахувати вартість майнових прав на конкретний об'єкт інтелектуальної власності у конкретних умовах.

Оцінювання вартості прав на об'єкт інтелектуальної власності є досить складною процедурою, тому у кожному конкретному випадку її використання вимагає унікального розв'язання задачі. Тим не менше попри все різноманіття таких випадків є всього три загальновизнані підходи до оцінювання прав на об'єкти інтелектуальної власності: витратний, порівняльний (ринковий) та дохідний. Для кожного підходу є один або декілька методів оцінки, що наведені у таблиці 8.1. Перелік цих підходів не є вичерпним.

Таблиця 8.1 – Зв'язок між підходами та методами оцінки вартості майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності

Підхід до оцінювання	Метод оцінювання
Витратний підхід	Метод прямого відтворення
	Метод заміщення
	Метод вихідних витрат
Порівняльний (ринковий) підхід	Метод порівняння продажів
Дохідний підхід	Метод прямої капіталізації доходів
	Метод дисконтування грошових потоків
	Метод надлишкового прибутку
	Метод роялті
	Метод звільнення від роялті

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» [22] визнає об'єкти інтелектуальної власності

нематеріальними активами та передбачає проведення бухгалтерського обліку таких груп об'єктів інтелектуальної власності:

- права на комерційні позначення (торговельні марки, географічні зазначення, фірмові найменування тощо);
- права на об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, ноу-хау та ін.);
- авторські й суміжні з ними права (право на літературні та художні твори, програми для ЕОМ, бази даних та ін.).

Отриманий на підприємстві, в організації, установі або придбаний ними, зокрема на безоплатній основі, об'єкт інтелектуальної власності відображається на балансі, якщо є ймовірність в майбутньому одержати матеріальну вигоду від його використання, а вартість об'єкта може бути визначена.

Відображення в бухгалтерському обліку об'єктів інтелектуальної власності а також операцій з ними як з нематеріальними активами у господарській діяльності підприємств дозволяє:

- підтвердити документально довгострокові майнові права;
- одержати додатковий прибуток від передачі прав на використання об'єктів інтелектуальної власності за ліцензійними договорами;
- виплачувати авторську винагороду фізичним особам, минаючи фонд заробітної плати тощо.

Інтелектуальну власність можна вносити до статутного капіталу підприємства за ціною, яка визнається всіма засновниками підприємства.

Якщо об'єкти інтелектуальної власності створені або придбані підприємством чи використовуються ним на підставі укладеного ліцензійного договору, то їх відображають у бухгалтерському обліку за первісною вартістю.

При цьому в супроводжувальних документах зазначають:

- первісну вартість об'єкта,
- термін його корисного використання і норму зносу,
- спосіб використання.

Відображення об'єктів інтелектуальної власності, створених самим підприємством, іноді викликає труднощі, тому що відповідно до Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 частину витрат необхідно відносити на нематеріальні активи, а частину – на витрати підприємства. Так, витрати на дослідження не вважаються активом і відносяться на витрати поточного періоду. Але з моменту початку розробки усі витрати на певний об'єкт інтелектуальної власності накопичуються на субрахунку 154 «Капітальні інвестиції в нематеріальні активи».

Створення об'єкта інтелектуальної власності завершується поданням в НОІВ заявки на отримання правоустановлювального документа на нього – патенту або свідоцтва.

Таким чином, постановка об'єктів інтелектуальної власності на бухгалтерський облік є фактом введення їх до господарського обороту і дає можливість підприємству отримати додатковий прибуток від їх використання, а також підсилити захист майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Об'єктом оподаткування є не власне об'єкт інтелектуальної власності, а тільки фінансові операції з цими об'єктами: якщо продано права користування об'єктом інтелектуальної власності, то оподатковується сума, що отримана продавцем (роялті).

8.3 Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності

Продаж ліцензії – це прямий шлях до впровадження технології. У результаті продажу ліцензіар отримує прибуток, не втрачаючи капіталу на виробництво продукції та освоєння ринку. Продаж ліцензії юридично оформлюється ліцензійним договором, що різниться від інших договорів купівлі-продажу тим, що предметом продажу є нематеріальний об'єкт. За цим договором ліцензіат отримує право на використання предмета договору лише на обумовленій ліцензійним договором території та на певний термін.

За чинним ЦК України залежно від обсягу прав, що передаються, розрізняють виключну, одиничну та невиключну ліцензії:

- виключна ліцензія видається тільки одній особі та виключає можливість використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обумовлена цією ліцензією;

- одинична ліцензія також видається тільки одному ліцензіату й виключає можливість видачі ліцензіаром іншим особам ліцензій на використання об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, але не виключає можливості використання ліцензіаром цього об'єкта у цій сфері;

- невиключна ліцензія не виключає можливості використання ліцензіаром об'єкта права інтелектуальної власності та видачі ним іншим особам ліцензій на використання цього об'єкта у певній сфері.

За ліцензійним договором завжди передбачається виплата певної грошової винагороди ліцензіару. Здебільшого продаж ліцензії здійснюється за розрахунковою договірною з урахуванням цін внутрішнього та зовнішнього ринків. Основними видами ліцензійних платежів є: паушальний платіж, платіж роялті, а також комбінований платіж.

Роялті – вид платежів, який платить ліцензіат ліцензіару протягом усього терміну дії ліцензійного договору, чи як відсоток від суми прибутку або суми обороту від випуску продукції, чи диференційованої ставки з одиниці ліцензійної продукції.

Паушальний платіж – це виплата ліцензіарові визначеної зафіксованої у договорі суми ще до початку масового випуску ліцензійної продукції.

Комбіновані платежі – найбільш поширені та передбачають виплату ліцензіару ліцензіатом первинного сталого платежу до початку виробництва і збуту ліцензійної продукції з наступною виплатою залишку розрахункової ціни ліцензії як роялті після того, коли буде налагоджено виробництво ліцензійної продукції.

Додатковий прибуток від використання об'єкта інтелектуальної власності патентовласник може отримати за рахунок платежів за договором франшизи

(договору комерційної концесії). За цим договором правовласник (franchiser) дозволяє іншій особі (franchisee) використовувати права на торговельні марки, промислові зразки, фірмові найменування, технології, ноу-хау тощо.

Відмінність між договором франшизи та звичайним ліцензійним договором полягає в тому, що права передаються на пільговій основі. Користувач отримує під відомою торговельною маркою вже готові технологію чи обладнання і це значно полегшує йому вихід на ринок товарів та послуг, а його ризики зводяться до мінімуму. Договір франшизи передбачає, що якість товарів та послуг franchisee буде не гіршою, ніж якість товарів і послуг franchiser. При цьому franchiser має право здійснювати контроль за використанням цієї норми угоди franchisee.

Надзвичайно поширеною формою комерціалізації майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності є лізинг. За договором лізингу передається технологічне обладнання, яке захищене патентами. У цьому випадку разом з технологічним обладнанням передається право користуватися об'єктами інтелектуальної власності. Вибір лізингу як форми комерціалізації інтелектуальної власності дозволяє підприємцям-початківцям відкривати новий сучасний бізнес навіть з обмеженим стартовим капіталом й при цьому використовувати сучасні досягнення науково-технічного прогресу.

Контрольні запитання

1. Що таке комерціалізація інтелектуальної власності та яка її головна мета?
2. Які основні способи комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності передбачено законодавством?
3. Чому використання об'єктів інтелектуальної власності у виробництві вважається найвигіднішим способом комерціалізації?
4. У чому полягають переваги внесення майнових прав інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства?

5. Які права надаються засновнику підприємства при внесенні ним об'єкта ІВ до статутного капіталу?
6. Яка різниця між повним відчуженням майнових прав і передачею права користування об'єктом інтелектуальної власності?
7. Що таке ліцензійний договір і які його ключові ознаки?
8. Які види ліцензій передбачено Цивільним кодексом України?
9. У чому полягає відмінність договору франшизи від звичайного ліцензійного договору?
10. Як працює механізм лізингу як спосіб комерціалізації інтелектуальної власності?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мамонов К. А. Основи наукових досліджень [Електрон. ресурс] : конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти всіх форм навчання зі спеціальності 193 – Геодезія і землеустрій / К. А. Мамонов, В. І. Троян, Р. С. В'яткін Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Електрон. текст. дані. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. – 80 с. – Режим доступу: <https://eprints.kname.edu.ua/65492/>, вільний (дата звернення: 05.05.2025). – Назва з екрана.

2. Математичне моделювання чинників використання земель об'єктів природно-заповідного фонду регіонів / К. А. Мамонов, Р. С. В'яткін, Е. С. Штерндок, А. В. Штерндок // Комунальне господарство міст: Харків / Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. – Том 1. Вип. 182. – С. 132 – 136. – (Серія: Інженерні науки і архітектура). – DOI: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2024-1-182-132-136>.

3. Мамонов К. Геопросторовий моніторинг використання земель об'єднаних територіальних громад / К. Мамонов, В. Гой, А. Штерндок // Технічні науки та технології – № 1(35). – 2024. – С. 311 – 318. – DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5363-2024-1\(35\)-311-318](https://doi.org/10.25140/2411-5363-2024-1(35)-311-318).

4. Mamonov K. Land use monitoring of the regions: geoinformation aspects / Mamonov K., Viatkin R., Frolov V. // Комунальне господарство міст: Харків / Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. – Том 6. – Вип. 180. – С. 98–102. – (Серія: Інженерні науки і архітектура). – DOI: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2023-6-180-98-102>.

5. Особливості вивчення геоінформаційних систем при підготовці здобувачів спеціальності «Геодезія та землеустрій» / К. А. Мамонов, О. І. Горб, Т. А. Наливайко, О. Є. Поморцева // Комунальне господарство міст: Харків / Харківський національний університет міського господарства

ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023. – Том 4. – Вип. 178. – С. 157–166. – (Серія: Інженерні науки і архітектура). – DOI: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2023-4-178-157-166>.

6. Мамонов К. А. Формування інтелектуального освітнього простору на основі застосування Інтернет-технологій / К. А. Мамонов, Вень Міннь Міннь, Є. В. Грицьков // Наука і техніка сьогодні : журнал. – 2023. – № 2(16). – С. 47–56. (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)). – DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-2\(16\)-49-56](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-2(16)-49-56).

7. Мамонов К. А. Розробка методу інтегральної оцінки використання земель об'єднаних територіальних громад / К. А. Мамонов, Лю Чан, О. М. Канівець // Комунальне господарство міст: Харків / Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2022. – Том 4. – Вип. 171. – С. 87–91. – (Серія: Інженерні науки і архітектура). – DOI: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2022-4-171-87-91>.

8. Formation of the intellectual systems for the territorial development of land administration in the coastal regions / Mamonov K., Bieliatynskyi A., Mingming Wen, Chang Liu, Dymchenko E. // Journal of Environmental Engineering and Landscape Management. – 2022. – Vol. 30, Issue 3. – pp. 424–432. – DOI: <https://doi.org/10.3846/jeelm.2022.17632>.

9. Development of educational direction to ensure the environmental use of land in the formation system of models and instruments implemented in the educational system of Ukraine / Mamonov K. A., Wen Mingming, Liu Chang, [and oth.] // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. 2021. – С. 282–286. – (Серія: Технічні науки: Видавничий дом «Гельветика»). – DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5941/2021.3/42>.

10. Geoinformation systems of formation and use of lands of the natural fund of regions: modern educational directions of programs of preparation of masters / Mamonov K., Liu Chang, Kondratyuk I., Frolov V. // Комунальне господарство

міст: Харків / Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. – Вип. 159. – С. 118–124. – Серія: Технічні науки та архітектура. – DOI: <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2020-6-159-118-124>.

11. Математичне моделювання використання об'єктів екомережі регіонів. Український метрологічний журнал / К. А. Мамонов, Р. С. В'яткін, О. С. Каменєв, В. І. Троян // Економічні аспекти метрології та економетрика. – Харків : НЦЦ «Інститут метрології», 2020. – № 3. – С. 65–70. – DOI: <https://doi.org/10.24027/2306-7039.3.2020.216864>.

12. Право інтелектуальної власності: Акад. курс : підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андрощук, О. Б. Бутнік-Сіверський [та ін.] ; За ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. – Київ : Ін Юре, 2007. – 696 с. – Існує електрон. версія. (Режим доступу: <http://surl.li/fljdjo>, вільний).

13. Інтелектуальна власність : підручник для студентів неюридичних факультетів / В. О. Семків, Р. С. Шандра. – Львів : Галицький друкар, 2015. – 280 с. – Існує електрон. версія. (Режим доступу : <http://surl.li/aqdjkt>, вільний).

14. Економіка інтелектуальної власності : науково-методичні матеріали для підготовки докторантів, аспірантів і магістрів за напрямом «Інтелектуальна власність» / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. С. Шевченко. – Харків : Право, 2015. – 120 с. – Існує електрон. версія. (Режим доступу : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12373/1/Shevchenko_2015.pdf, вільний).

15. Інтелектуальна власність та патентознавство : підручник / Н. О. Білоусова, Н. В. Гаврушкевич, М. А. Данильченко [та ін.] ; за ред. проф. П. М. Цибульова та доц. А. С. Ромашко. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Політехніка, 2021. – 374 с. – Існує електрон. версія. (Режим доступу: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/f10814f3-44d4-4558-b79b-b763120e293a/content>, вільний).

16. Goi V. Strategies for the protection of intellectual property in geodesy and their implementation in the activities of construction companies / Goi V. //

International scientific journal "Internauka". – 2024. – № 4. – (Series: "Economic Sciences") – DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2024-4-9809>.

17. Goi V. The role of intellectual property in the formation of the market value of construction companies / Goi V. // Економіка та суспільство. – 2024. – 61. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-87>.

18. Гой В. В. Вебсайт як економічне поняття і складний об'єкт права інтелектуальної власності / Гой В. В. // Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві : зб. наук. праць. – 2021. – Том. 3. – № 42. – С. 89–93. – DOI: [https://doi.org/10.18371/2221-755x3\(42\)2021253532](https://doi.org/10.18371/2221-755x3(42)2021253532).

19. Economic challenges of intellectual property in the digital era: legal, economic and social aspects / Goi V., Zhukovska V., Cherednychenko V., [and oth.] // Revista Electrónica De Investigación En Ciencias Económicas. – 2023. – 11(21). – P. 235–262. – DOI: <https://doi.org/10.5377/reice.v11i21.16553>.

20. Strategic knowledge management: creation, preservation and utilization of intellectual capital / Goi V., Mamonov K., Kovalenko L., [and oth.] // Br. J. Ed., Tech. Soc. – 2023. – vol 5. – n.se 2. – P.178–185. – DOI: <https://doi.org/10.14571/brajets.v16.nse2.178-185>.

21. Методичні рекомендації щодо політики у сфері інтелектуальної власності для закладів вищої освіти та наукових установ України. УКРНОІВІ. 2023 [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: https://ukrpatent.org/atachs/Metodychni_rekomendatsii_polityka_IV_ZVO_NU_Ukrainy-web.pdf, вільний (дата звернення: 05.05.2025). – Назва з екрана.

22. Спеціальна інформаційна система УКРНОІВІ [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://sis.nipo.gov.ua/uk/search/simple/>, вільний (дата звернення: 05.05.2025). – Назва з екрана.

23. Законодавство України : сайт [Електрон. ресурс]. – Електрон. текст. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>, вільний (дата звернення: 05.05.2025). – Назва з екрана.

Електронне навчальне видання

МАМОНОВ Константин Анатолійович,
ГОЙ Василь Васильович,
В'ЯТКІН Роман Сергійович

МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ОСНОВАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 193 – Геодезія та землеустрій)*

Відповідальний за випуск *В. В. Гой*
Редактор *О. В. Михаленко*
Комп'ютерне верстання *Р. С. В'яткін*

План 2025, поз. 24Л

Підп. до друку 30.07.2025. Формат 60 × 84/16.

Ум. друк. арк. 7,4.

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Чорноглазівська (Маршала Бажанова), 17, Харків, 61002.
Електронна адреса: office@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 5328 від 11.04.2017.